

UDK 327(430:497.1)"1966/1974"

*Dušan Nečak***»Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija
(1966–1974). Ponovna vzpostavitev diplomatskih
stikov med Zvezno Republiko Nemčijo in Jugoslavijo***Na poti do pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov**

Od prekinitve diplomatskih odnosov med Zvezno republiko Nemčijo in Jugoslavijo – kot posledice implementacije t. i. »Hallsteinove doktrine« 19. oktobra 1957 – sta interese obeh držav zastopali izbrani tuji diplomatski predstavništvi. V Bonnu je veleposlaništvo Kraljevine Švedske zastopalo jugoslovanske interese, v Beogradu pa nemške interese veleposlaništvo Republike Francije. V okvirih obeh so delovale skupine diplomatov, imenovane »Zastopstvo države zaščitnice/Schutzmachtvertretung«. Odnosi med ZRN in Jugoslavijo so bili na diplomatsko-politični ravni sicer hladni in uradnih stikov domala ni bilo, zato pa je sodelovanje na gospodarskem področju in v vsakdanjem življenju teklo dalje. Zahodnonemška politika v začetku šestdesetih let nikakor ni odstopala od svoje politike, naravnane proti razširjanju priznanja in vpliva NDR v svetu. Drugo nemško državo so dosledno označevali kot SBZ (Sowjetische Besatzungszone/Sovjetska okupacijska cona), s čimer so tudi na terminološki ravni hoteli poudariti, da njenega obstoja ne priznajo, zlasti pa ne pravice, da tudi ona lahko zastopa interese nemškega naroda. Še na začetku leta 1966 je bil eden od temeljev zahodnonemške politike »izolacija SBZ«. Ko je zahodnonemški državni sekretar Karl Carstens v začetku januarja 1966 v šestdesetih tezah povzel rezultate posvetovanja zahodnonemških veleposlanikov o tako imenovani »Deutschlandpolitik/Politiki o Nemčiji«, ki je bila konec decembra v Bonnu, je o izolaciji NDR zapisal:

»Izolacija SBZ pomeni, da jo bomo pozorno, povsod tam, kjer poskuša prodreti, korak za korakom potiskali nazaj in poskušali mobilizirati naše zaveznike, da nas pri tem podprejo. To na primer pomeni: tam, kjer ima cona trgovinsko predstavništvo, naj bi preprečili, da bi zadevna država odprla konzulat v coni. Seveda je samo po sebi umevno, da bomo storili vse, da bi preprečili

* Dr., redni profesor, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: dusan.necak@guest.arnes.si

vzpostavitev diplomatskih odnosov med drugimi državami in cono ali da bi se tam, kjer ima poslaništva (Jugoslavija), le-ta spremenila v veleposlaništva. Poskušali bomo preprečiti, da bi druge vlade sprejemale Ulbrichta ali vladne delegacije cono ...»¹

Kljub temu je sredi šestdesetih let mogoče ugotoviti, da so se na obeh straneh začela previdna politična tipanja v smeri izboljšanja odnosov in ponovne navezave diplomatskih stikov. V začetku septembra 1964, tik pred obiskom Walterja Ulbrichta v Jugoslaviji (19. in 20. septembra 1964), je na »tajno misijo« v Beograd pripotoval nemški državni sekretar Rolf Lahr in se 4. septembra popoldne v hotelu Metropol za dve uri in pol srečal z jugoslovanskim državnim sekretarjem Markom Nikezićem. O tem srečanju je zunanjemu ministrstvu napisal obširno poročilo. V njem je Lahr Nikezića najprej ocenil kot sogovornika. Namenil mu je visoko oceno: »Nikezić je sogovornik povsem zahodnega habitusa, inteligenčen, odprt, brez kompleksov in tabujev, dobro poslušal in nikoli v zadregi z argumenti ...»² V nadaljevanju pa poročal o vsebini pogovora. Pogovor na srečanju se je v prvi vrsti vrtel okoli gospodarskih vprašanj. Nikezić je zlasti vztrajal na vprašanjih, povezanih z odškodnino žrtvam nacizma (Wiedergutmachung), tako da neposredno o obnovitvi diplomatskih odnosov niso govorili.³ Toda kljub temu je bilo vsaj na jugoslovanski strani čutiti željo po približevanju. Nikezić je namreč sogovorniku zagotavljal, da Beograd ne bo ustregel Ulbrichtu, če bi ta predlagal povišanje ranga diplomatskih predstavništva iz poslaništva v veleposlaništvo; nemškega vprašanja naj bi tudi ne načinjali na konferenci neuvrčenih v Kairu oktobra 1964; cilj jugoslovanske zunanje politike pa naj bi bil popuščanje napetosti v svetu tudi s pozitivno politiko do obeh nemških držav.⁴ Vse to so bile izjave, ki so jih v Bonnu radi slišali, kljub temu pa so bili to zadnji politični pogovori na tej ravni in o teh zadevah do leta 1967.⁵

¹ Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1966, Herasugegeben im Auftrag des Auswärtigen Amtes vom Institut für Zeitgeschichte, R. Oldenbourg Verlag München 1997, Hauptherausgeber Hans-Peter Schwarz, Mitherausgeber Helga Haftedorn, Klaus Hildebrand, Werner Link und Rudolf Morsey, Bd. I, (dalje: Akten ...) Dokument 21, Aufzeichnung des Staatssekretärs Carstens, 27. Januar 1966, str. 86.

Gre za serijo publikacij z naslovom: Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, 1963–1975 (32 zvezkov), Herasugegeben im Auftrag des Auswärtigen Amtes vom Institut für Zeitgeschichte, R. Oldenbourg Verlag München 1994–2006, Haupterausgeber Hans-Peter Schwarz, Mitherausgeber Helga Haftedorn, Klaus Hildebrand, Werner Link und Rudolf Morsey.

² Akten 1967 ..., Dokument 243, Aufzeichnung des Staatssekretärs Lahr, 8. 9. 1964, str. 1001–1003.

³ Prav tam in Zoran Janjetović, *Od Auschwitza do Brijuna, Pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslovensko-zapadnonjemačkim odnosima*, Zagreb 2007, str. 56.

⁴ Prav tam.

⁵ Akten 1967 ..., Dokument 15, Gespraeches des Bundesministers Brandt mit dem frazoesischen Aussenminister Couve de Murville in Paris, 13. 1. 67. str. 85–86.

Na drugi strani so bili jugoslovanski odnosi z NDR, kljub uradnim diplomatskim odnosom in tudi siceršnjim stikom, formalistični, zlasti pa jugoslovansko vodstvo ni popuščalo »prijateljskim« pritiskom, po razširitvi stikov in spremembi statusa diplomatskih predstavništev v obeh državah. To je namreč zaznalo tudi nemško/francosko »Predstavništvo države zaščitnice« v Beogradu, že spomladi 1966. V svojih poročilih marca in aprila tega leta so nemški diplomati v Beogradu ugotavljali, da se je odnos Jugoslavije do ZRN, po obisku Tita v Nemški demokratični republiki junija 1965, kljub načelni jugoslovanski podpori sovjetske teze o obstoju dveh nemških držav, izboljšal. Zlasti so ugotavljali, da je postala jugoslovanska politika do ZRN manj agresivna, zmernejša in bolj zadržana. Posebej pa jim je bilo všeč, da Jugoslavija zavrača zahteve NDR po spreminjanju statusa diplomatskih predstavništev v obeh državah.⁶

Do enakih spoznanj so prišli tudi politični opazovalci pristojnega oddelka bonskega zunanjega ministrstva, ki so ugotavljali, da se je jugoslovanska kampanja proti ZRN v primerjavi z leti 1963 in 1964 močno omilila. Razloge za to so našli predvsem v gospodarskih težavah Jugoslavije. ZRN je bila po mnenju bonskih diplomatov najpomembnejši gospodarski partner Jugoslavije, iz nje je prihajalo v Jugoslavijo največ turistov, vanjo je odhajalo največ jugoslovanskih »gastarbajterjev« in zato si ta ni mogla privoščiti poslabševanja odnosov. Bonski diplomati so tudi menili, da jugoslovanska politika do ZRN po obisku Tita v »Pankowu« nima več možnosti za še močnejši pritisk na ZRN, obenem pa so

⁶ Politisches Archiv des AussenAmtes (dalje PAAA), Bestand (dalje B) 150/1966, Band 73, 1.–15. 4. 1966, Jugoslawisches Verhalten gegenüber der BRD, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Ruete, 13. 4. 1966, str. 1. Tito je obiskal NDR med 9. in 14. junijem 1965. Povzemajoč iz slovenskega časopisja (Delo, 9.–16. 6. 1965) je obisk potekal na običajni protokolarni ravni in ni bilo zaznati kakšnih posebnosti. Največ sta oba državnika, Tito in Ulbricht govorila o gospodarskem, trgovinskem in znanstvenem sodelovanju. Med ideološko-političnimi temami, sta se poleg sodelovanje med partijama, dotaknila tako svetovnih tem kakor tudi nemškega vprašanja in odnosa do ZRN. Iz objavljene skupne izjave o obisku ni razvidno, da bi bil odnos Jugoslavije do ZRN kaj boljši oziroma, da bi bil ton ocenjevanje politične dejavnosti ZRN kaj omiljen. Oba državnika sta namreč podpisala izjavo, v kateri ugotavljata, da je dejavnost militarističnih in revanšističnih sil v ZRN stalna in da narašča, da želijo v ZRN revidirati rezultate druge svetovne vojne in se dokopati do jedrskega orožja. Obe strani sta se tudi strinjali, da je treba, »skupaj z drugimi miroljubnimi silami nastopiti proti tej nevarnosti«. Obenem se je Jugoslavija spet trdno postavila za tezo o obstoju dveh nemških držav, vendar se tudi zavzela za normalizacijo položaja v Zahodnem Berlinu. V skupni izjavi najdemo o tem zapisano: »Obe državi se strinjata, da je mogoče mir in varnost v Evropi zagotoviti samo ob upoštevanju obstoječih odnosov v Evropi in realnosti obstoja dveh suverenih nemških držav z različnim družbenim in političnim sistemom. To je pomemben pogoj za miroljubno sporazumevanje in postopno zблиževanje dveh nemških držav. Obe strani sta tudi poudarili potrebo po normalizaciji položaja v Zahodnem Berlinu. Hkrati sta poudarili, da so poskusi ignoriranja ali izoliranja NDR nerealni in škodljivi. V tej zvezi sta obsodili Hallsteinovo doktrino kot politiko pritiska in izsiljevanja v mednarodnih odnosih ...« (Delo, 16. 6. 1965, str. 4). Najbrž so zahodno nemški diplomati, ko so ocenjevali politiko Jugoslavije do ZRN po obisku Tita v NDR, imeli na voljo še kake druge informacije, ki so bile skrite očem javnosti in so dovoljevale bolj optimistične ocene.

tudi ocenjevali, da Jugoslovani po Titovem obisku v »SBZ« ne morejo več računati na to, da bi jih Američani priporočali v ZRN«. Konec marca je namreč ameriški odpravnik poslov v Beogradu zagrozil jugoslovanskemu podsekretarju v zunanjem ministrstvu Laloviću, da mora Jugoslavija računati na hude gospodarske sankcije, če bo še nadalje verbalno napadala ZRN. In končno je njihova ocena milejše politike Jugoslavije do ZRN temeljila na prepričanju, da gre za to zahvala tudi jugoslovanskemu zunanjemu ministru Marku Nikeziću, »ki, tako vsaj kaže, jugoslovansko-nemške odnose obravnava bolj trezno kot njegov predhodnik«.⁷

Zato ni prav nič čudno, da je sredi maja 1966, še v času vlade Ludwiga Erharda (CDU/CSU), zahodnonemški državni sekretar v zunanjem ministrstvu prof. dr. Karl Carstens (CDU/CSU)⁸ pisal zaupno depešo v Beograd vodji zahodnonemške diplomacije na francoskem veleposlaništvu Hansu Bocku, da se strinja z njegovim mnenjem, da bi bil koristen pogovor med njim in zunanjim ministrom Nikezićem. Pogovor naj bi bil le izmenjava mnenj o nekaterih vprašanjih. Potekal naj bi nekje zunaj ZRN oziroma SFRJ. Posebej je poudaril, da pobuda za pogovor ne sme priti z nemške strani, pač pa naj bi Jugoslovanom le ponudili priložnost, da pokažejo interes za dvostranske pogovore. Prav tako naj bi Bock Nikeziću dal jasno vedeti, da pogovori na višji ravni ne pridejo v poštev. Če bi Hans Bock ne mogel najti primerne priložnosti za stik z Nikezićem, mu je Carstens predlagal, naj se Nikeziću najavi, da bi mu ustno pojasnil nekatere vidike nemške izjave o miru z dne 24. marca. Ob koncu depeše je še enkrat »pritisnil na zavoro«, saj je nemškemu diplomatu v Beogradu zabičal, da pogovori nikakor ne pridejo v poštev, če bo v Beograd res prišel – kakor so informirani v Bonnu – v drugi polovici maja na obisk Walter Ulbricht ali pa bi bil tak obisk načrtovan v naslednjih mesecih.⁹

Približevanje obeh držav je teklo počasi, skrito pred očmi javnosti in previdno, vendar neprekinjeno. Vendar so že januarja 1967, potem ko je 1. decembra 1966 novi zunanji minister v vladi Kurta Georga Kiesingerja (CDU/CSU) postal Willy Brandt (SPD), v ZRN tudi javno in uradno spregovorili o možnosti ponovne navezane diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Zvezni kanceler Kiesinger je namreč o tem spregovoril na tiskovni konferenci o nemški zunanji politiki za tuje novinarje 20. januarja 1967 v Bad Godesbergu. Na vprašanje novinarja, ali je zvezna vlada res pripravljena navezati diplomatske stike z Jugoslavijo, kljub temu da je ta priznala »NDR«, in ali je res prišlo, kot se je govorilo, do zadevnih pogovorov z njo, je odgovoril sicer v diplomatskem jeziku, vendar je bilo iz odgovora povsem jasno, da ima ZRN tak namen: »Če bodo okoliščine dovoljevale, da. Dejstvo, da so te države priznale Vzhodni Berlin (torej nič več »Pankow« ali »SZB« – op. p.), nas postavlja pred poseben

⁷ Prav tam, str. 2, opomba 2.

⁸ Zunanji minister v vladi Ludwiga Erharda (CDU/CSU), je bil takrat dr. Gerhard Schröder.

⁹ Prav tam, Depeša, St.S. Carstens an Legitionsrat I. Klasse, Bock, Belgrad, Meinungs-
tausch mit Jugoslawien, 11. 5. 1966, str. 1–2.

problem. Rešiti ga moramo poskusiti na pragmatičen način ob vzajemnem spoštovanju pravnih stališč. Pod temi pogoji in danostmi smo seveda pripravljene tudi z Jugoslavijo normalizirati odnose, saj nas z njo povezujejo zelo mnoge praktične povezave ...«¹⁰

Toda očitno ta odločenost ni bila povsem enotna, saj je Ministerialdirektor Ruete še 8. februarja 1967 zatrjeval, da »zaenkrat ni predvidena obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo«, ¹¹ čeprav je obenem tudi ugotavljal, »da je iz vseh poluradnih in uradnih jugoslovanskih izjav jasno razbrati, da Beograd ne pogojuje obnove diplomatskih odnosov«. ¹²

Ko pa je po buhareštanski izjavi držav Varšavske zveze iz julija 1966, po konferenci zunanjih ministrov Varšavske zveze februarja 1967 v Varšavi in po tako imenovani Konferenci v Karlovih Varih aprila 1967, postalo očitno, da so Češkoslovaška, Madžarska in Bolgarija popustile pod sovjetsko-poljskim pritiskom in so vzpostavitev diplomatskih odnosov do nadaljnega zavrnile, ¹³ so dobile jugoslovanske izjave po novem oblikovanju nemško-jugoslovanskih odnosov opazen, nov poudarek. ¹⁴ Dne 23. februarja 1967 je, dober mesec za zveznim kanclerjem Kiesingerjem, o navezavi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo pred nemškim Društvom za tuji tisk/Verein für Auslandspresse spregovoril tudi zunanji minister Brandt. Ti dve dejanji sta bili temelj za to, da je z jugoslovanske strani prihajalo do vse več izraženih želja po čim prejšnji obnovitvi diplomatskih odnosov. Formalno je jugoslovanska stran sicer vedno znova poudarjala, da povsem prepušča nemški strani, ali bo izboljšanje meddržavnih odnosov dosegla z obnovitvijo diplomatskih odnosov ali pa le s nadaljnjimi koraki za izboljšanje in razvoj obstoječih odnosov. Toda iz Beograda

¹⁰ Aussenpolitik der BRD, Dokumente von 1949 bis 1994, Köln, 1995, Verlag Wissenschaft und Politik, Dokument št. 79, str. 304.

¹¹ Akten 1967 ..., Dokument 15, Gespraech des Bundesministers Brandt mit dem frazoesischen Aussenminister Couve de Murville in Paris, 13. 1. 67. str. 85–86.

¹² Prav tam.

¹³ Varšavska zveza je namreč s temi dogodki dogodkih zgradila nepremostljive ovire za začetke nemške »Ostpolitik« in za nameravano navezavo diplomatskih stikov med državami Vzhodne Evrope in ZRN. Od nje so namreč zahtevale, da se prej odpove atomskemu orožju, da prizna vse evropske meje, predvsem pa mejo na Odri in Nisi, da se odpove Hallsteinovi doktrini in »Alleinvertretungsanspruch« ter prizna NDR. Za Zahodni Berlin so zahtevale priznanje statusa svobodnega mesta in ne dela ZRN. Sklenitev bilateralne pogodbe o odpovedi uporabe sile med ZRN in državami Vzhodne in Srednje Evrope so zavrnile. Na konferenci v Karlovih varih pa so države Varšavske zveze dodatno k temu zahtevale še sklic vseevropske konference o varnosti, na kateri bi nastopila NDR, ZDA pa ne. SZ se je na vse načine trudila iz Evrope izgnati ameriški politični vpliv. Kot da NDR ne bi bila dovolj močno povezana z SZ, je le-ta po letu 1967 sklenila s Poljsko in Češkoslovaško pogodbi o prijateljstvu in pomoči. Tudi na ta način je želela nevtralizirati zahodnonemške napore po popuščanju napetosti, ki si jih je za cilj zadala Kiesinger/Brandtova vlada. Več glej v: Christian Hacke, Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder, Ullstein/Berlin 2004, str. 133–136.

¹⁴ Akten ... 1967, Dokument 191, Botschaftsrat Loeck, Belgrad, an das Auswärtige Amt, 29. 5. 1967, str. 1 (dalje: Hacke ...)

so v Bonn poročali, da je iz vsake uradne ali neuradne jugoslovanske izjave jasno zaznati, da dajejo prednost prvi možnosti.¹⁵ Na nemški strani so bili tako že februarja 1967 prepričani o dveh stvareh: 1. da je Jugoslavija pripravljena na obnovitev diplomatskih odnosov brez v naprej postavljenih pogojev in 2. da je obnova diplomatskih odnosov v nemškem interesu ter v skladu s cilji Kiesinger-Brandtove vladne izjave z dne 13. decembra 1966.¹⁶ Jugoslavija naj bi bila na brezpogojno obnovo diplomatskih odnosov, po mnenju analitikov bonskega zunanjega ministrstva, pripravljena v prvi vrsti zato, ker od tega pričakuje konkretne gospodarske in finančne koristi. Zato so predlagali, da lahko ZRN Jugoslaviji ponudi le obnovo diplomatskih odnosov, nikakor pa ne »popolne normalizacije« odnosov, ki naj bi jo Jugoslovani razumeli kot gospodarsko-finančno podporo. Gre seveda za uresničitev stalnih jugoslovanskih zahtev po odškodnini za nacistične vojne zločine v času druge svetovne vojne (Wiedergutmachung). Vlado so opozarjali, da bi obnova diplomatskih stikov lahko povzročila v državah tretjega sveta napačno razlago tega nemškega koraka, kar zadeva odnos do NDR. Prepričani so bili, da se ZRN lahko izogne tej nevarnosti le z močno aktivnostjo lastnih diplomatskih predstavništev v tujini, po potrebi tudi na višji državniški ravni in tudi s pomočjo Jugoslavije. Za navezavo diplomatskih stikov prav z Jugoslavijo je za njih govorilo dejstvo, da ima Jugoslavija veliko težo in vpliv v tretjem svetu in da bi jo zato ne smeli predolgo pustiti čakati. Nadalje so bili prepričani, da je prav na primeru Jugoslavije postavljena na priskušnjo verodostojnost vladne izjave z dne 13. decembra 1966.¹⁷

Kljub nekaterim pomislekom je državni sekretar v zunanjem ministrstvu Schütz predlagal (13. decembra 1967), da naj ZRN v smislu procesa normalizacije odnosov z Jugovzhodno in Vzhodno Evropo ponovno vzpostavi diplomatske odnose z Jugoslavijo. Dodal pa je še predlog za nekatere previdnostne ukrepe. Vsa diplomatska predstavništva ZRN naj bodo poučena o za-

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Gre za vladno izjavo/Regierungserklärung, v kateri je Kiesinger, očitno po močnim vplivom Willyja Brandta, »Ostpolitik« postavil pred »Westpolitik«. Bila je odlično formuliran apel za spravo in pripravljenost na pogajanja. Še v nobeni zahodnonemški vladni izjavi do takrat ni bilo toliko prostora namenjenega Sovjetski zvezi in politiki sporazumevanja. Gre za zelo spretno pripravljen dokument, s katerim je kancler Kiesinger z navajanjem »Ostpolitik« podobnih potez prejšnjih konservativnih vlad skušal pomiriti nasprotnike te politike v svojih vrstah in jih pripraviti za novo usmeritev nemške zunanje politike. V vladni izjavi je namreč zapisal: »Nemčija je bila stoletja dolgo most med Vzhodno in Zahodno Evropo. Te naloge želimo uresničiti tudi v naših časih.« V njej je omilil tudi trdoto »Alleinvertretungsanspruch«, ko je zapisal: »Želimo sprostiti in ne utrjevati, želimo jarke premostiti in ne poglobiti. Zato hočemo z vsemi silami pospeševati človeške, gospodarske in duhovne odnose z našimi sodeželani v drugem delu Nemčije«. Več o tem glej: Hacke ... str. 134 in Bundeskanzler Dr. h.c. Kurt Georg Kiesinger, Regierungserklärung vor dem Bundestag am 13. Dezember 1966, Sonderdruck aus dem Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung Nummer 157/1966, str. 18–24.

¹⁷ Akten ... 1967, Dokument 51, Aufzeichnung des Staatssekretär Schütz, 13. 2. 1967, str. 282–283.

hodnonemški politiki do Jugoslavije. Beogradu naj predstavnik ZRN v jugoslovanskem glavnem mestu čim prej predlaga začetek izmenjeva mnenj na višji ravni s ciljem obnove diplomatskih stikov. Prav tako naj bi veleposlanike v nekaterih najpomembnejših državah neuvrščenega sveta, tj. v New Dehliju, Rangu, Djakarti in Colombu, povprašali, ali je po njihovem mnenju potrebna kakšna interpretacija zadevne politike do Jugoslavije na višji ravni.¹⁸

Niso pa bili vsi visoki uradniki na nemški strani takega mnenja, saj je bil nemajhen del pomembnega članstva v konservativni CDU/CSU zelo zadržan, če ne kar odklonilen do načel »Ostpolitik«, ki je tudi v zelo mili obliki nista mogla uresničiti ne prejšnji kancler Erhard in ne njegov zunanji minister Schröder. Drugi državni sekretar v zunanjem ministrstvu, Lahr, je je le nekaj dni po mnenju kolega Schütza (15. februarja 1967) zavzel povsem nasprotno stališče. Temelj njegovega nasprotovanja je bilo vprašanje odnosa do NDR oziroma do »Pankowa«, kot ga je sam imenoval. Prepričan je namreč bil, da ni mogoče hkrati ohraniti načela Hallsteinove doktrine in obenem znova navezati diplomatske stike z Jugoslavijo, ki je v tem pogledu napravila »izvirni greh«. Po njegovem mnenju potem nihče več ne bo jemal resno »groženj« po prekinitvi diplomatskih stikov s tistimi državami, ki bodo priznale NDR. Trdil je, da če bodo druge države sprejele nemško argumentacijo, da ZRN ne more biti brez diplomatskih odnosov s tako pomembno državo, kot je Jugoslavija, kljub temu da je priznala NDR, je pričakovati, da bodo domnevale, da ZRN prav tako ne more biti brez diplomatskih odnosov s tako pomembnimi državami, kot sta na primer Indija in ZAR (Združena arabska republika, danes Egipt op. p.). Ocenjeval je, da je neugodno, če ZRN nima diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, toda bil obenem prepričan, da je še neugodnejše, če bi s tem propadla Hallsteinova doktrina in načelo »Alleinvertretungsanspruch«. Priznal je, da je bila že tedaj Hallsteinova doktrina ogrožena, pričakoval, da se bo vedarle ohranila, in menil, da vlada ne bi smela pospeševati njenega propada. Vladi je predlagal, da naj se najprej osredišči na navezavo diplomatskih odnosov z Bolgarijo, Češkoslovaško, Madžarsko in Poljsko. »Dokler ta akcija ni zaključena, se gospod Tito ne more pritoževati,« je zapisal v svojem mnenju in komentarju na Schützerjevo analizo z dne 13. februarja 1967 in nadaljeval: »Ko bo akcija končana, nam morda uspe neevropske države prepričati, da iz geografskih razlogov – sicer bi bila Jugoslavija edina država na celini, s katero nimamo diplomatskih odnosov – ne smemo dopustiti te izjeme. Tudi ni mogoče izključiti, da Tito pri svojih prijateljih v New Dehliju in Kairu take akcije ne bi podprl. Toda to (obnova diplomatskih stikov z Jugoslavijo, op. p.) ni vprašanje, ki bi si ga postavljali v najkrajšem času.«¹⁹

Odločitev je bila v rokah zunanjega ministra Willyja Brandta. Dne 6. marca 1967 je na temelju mnogih pridobljenih mnenj, očitno pa tudi po pogovorih s

¹⁸ Prav tam, str. 3.

¹⁹ Prav tam, Dokument 56, Aufzeichnung des Staatssekretärs Lahr, 15. 2. 1967, str. 283.

kanclerjem osebno, Georgu Kiesingerju poslal svoje mnenje in predlog o »primeru Jugoslavija«. V njem je povzel vsa prej omenjena stališča, pridržke, argumente za in proti ter strahove, ki so jih navajali njegovi sogovorniki. Od tistih, da je obnova diplomatskih stikov v skladu z vladno izjavo Kiesingerjeve vlade in v interesu nemške politike do Evrope in politike popuščanja ter da je Jugoslavija pripravljena znova navezati diplomatske stike brez vnaprejšnjih pogojev, prek tistih, da bo imela nameravana obnova finančne posledice za ZRN, do tistih, da je treba z diplomatsko ofenzivo/pojasnjevanjem prepričati svet, da se ZRN ni odvedala Hallsteinovi doktrini in »Alleinvertretungsanspruch«. Morda sodi med najpomembnejše Brantove argumente na izražene strahove o valu prizanj NDR, ki da ga je pričakovati, če bi ZRN ponovno navezala diplomatske odnose z Jugoslavijo, njegova opazka: »Izkušnje z Romunijo že imamo. Ni prišlo do nikakršne povodnji ...«²⁰ Njegov predlog kanclerju je bil zato pričakovano diplomatsko izmuzljiv, a za poznavalce vedarle zelo jasen v smeri trdne odločenosti, da se diplomatski odnosi z Jugoslavijo spet vzpostavijo. Zapisal je namreč tudi stavek: »Ponovna vzpostavitve – **če je le mogoče v teku tega leta** – pride v poštev le ...« in nadaljeval »Potem se bo – v smislu vladne izjave in dopolnil zveznega kanclerja – treba odločiti, ali je »glede na okoliščine« mogoče vzpostaviti diplomatske odnose.«²¹ Že na začetku pisma pa je Brandt kanclerju nakazal, da bo proces za obnovo diplomatskih stikov z Jugoslavijo nadaljeval, kot stoji zapisano v pismu, če ne bo od njega dobil nasprotnega mnenja.²²

Da je temu bilo tako, kaže tudi zapis ministerialnega direktorja Diehla iz srede marca 1967, v katerem je opisal stanje in perspektive nemške zunanje politike. V tem zapisu je na prvem mestu opis stanja in perspektiv na področju uresničevanja »Ostpolitik«: »»Ostpolitik« je že v operativni fazi. Njen cilj je vzpostavitev diplomatskih odnosov z vsemi državami Varšavske zveze kakor tudi z Jugoslavijo. Treba je preveriti, ali ne bi morali dati prednost Jugoslaviji, v kolikor se ne bi Madžarska, Bolgarija in ČSR pustile predolgo čakati. Če bi ostala Poljska edina brez diplomatskih odnosov z ZRN, bi bilo treba stremeti k rešitvi, da obe strani objavita izjavo o takem namenu ...«²³

Tudi nemški zavezniki, so v tem času podpirali tako usmerjeno nemško »Ostpolitik«. Nemški veleposlanik v Rimu Herwarth von Bittenfeld je na primer poročal o pogovorih s francoskim diplomatom Alphandom o nameri ZRN, da obnovi diplomatske odnose z Jugoslavijo in o možnih vplivih tega dejanja na druge države. Menil je, da bi bilo bolje če bi diplomatske odnose z Jugoslavijo navezali sočasno z navezavo odnosov še s kako drugo vzhodnevropsko državo. Toda na koncu je vedarle potrdil pravilnost nemške namere, da najprej obnovi diplomatske odnose z Jugoslavijo, saj, tako je bil prepričan, vzpostavitve diplo-

²⁰ Prav tam, Dokument 88, Bundesminister Brandt an Bundeskanzler Kiesinger, str. 414.

²¹ Prav tam, str. 415.

²² Prav tam, str. 413.

²³ Prav tam, Dokument 96, str. 460.

matskih odnosov z Madžarsko ni mogoče kmalu pričakovati.²⁴ Brandt je sredi aprila 1967 o nameravani obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo previdno obvestil tudi britanskega zunanjega ministra Browna. Ko mu je pripovedoval o trudu zahodnonemške politike, da bi izboljšala odnose z Vzhodom in na ta način prispevala k popuščanju napetosti, je Brownu dejal, da k tej politiki sodi tudi namera obnoviti diplomatske odnose z Jugoslavijo, ki da je iz znanih razlogov »Sonderfall«. Vendar je očitno v dvomih, ali bo to britanski sogovornik z naklonjenostjo sprejel, tudi zatrjeval, da morajo s to državo najprej urediti vprašanja, povezana z »gastarbajterji«, gospodarstvom, kulturo, socialno zakonodajo in dvojnim statusom tedanjih diplomatskih predstavništov pri silah zaščitnicah. Poleg tega je tudi izrazil upanje/strahove, da obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ne bo napačno razumljena pri neuvrščeni državi, zlasti v Združeni arabski republiki in Indiji. Pri pojasnjevanju tega koraka v teh državah je prosil za pomoč britansko stran. Brown je z razumevanjem sprejel Brandtove argumente in pričakovati je bilo britansko pomoč pri izvajanju nove »Ostpolitik«.²⁵

Tudi jugoslovanska stran je spomladi leta 1967 še vedno kazala veliko zanimanje za obnovo diplomatskih odnosov, obenem pa bila že kar nestrpna. Sredi aprila sta se na gospodarski konferenci v Ženevi sestala nemški državni sekretar Schütz in jugoslovanski pomočnik zunanjega ministra, odgovoren za mednarodna evropska vprašanja Dimče Belovski. Seveda sta v pogovorih največ prostora namenila prav obnovi diplomatskih odnosov. Nemški sogovornik je skladno z izjavami njegovega premierja in zunanjega ministra, pa tudi skladno s pogovori, ki jih je marca 1967 v Beogradu – sicer o gospodarskih vprašanjih – vodil visoki uradnik nemškega zunanjega ministrstva Kastl, sledil želji Belovskega po pojasnjevanju trenutnega stanja glede tega vprašanja. V pogovorih z njim je opazil velik interes Jugoslavije po obnovitvi diplomatskih odnosov in obenem veliko nestrpnost. Pri tem Belovski ni bil kdo ve kako diplomatski. Omenil je sicer, da je jugoslovanska vlada naklonjena novi zahodnonemški vladi, da pa se lahko ta naklonjenost kaj kmalu sprevžejo v svoje nasprotje. Posebej je poudaril, da so zelo moteče izjave članov vlade, ki v javnosti zatrjujejo, da je sedanje stanje odnosov na zadovoljivi ravni in da med vladama obstajajo stalni stiki. To je bilo v Beogradu razumljeno, kot da so taki stiki povsem dovolj in da nemška stran izgublja pripravljenost za obnovo diplomatskih stikov. Zato je Belovski znova poudaril, da so strahovi Bonna, da bo Jugoslavija po navezavi diplomatskih stikov nagovarjala in vzpodbujala države tretjega sveta, da naj priznajo NDR. Skratka, jugoslovanski interes je bil, da odstrani vsaj največje strahove ZRN, tj. tiste, povezane z načeli Hallsteinove doktrine in »Allenvetretungsanspruch«. Ni razloga, da ne bi bil Schütz s pogovorom in z zagotovili Belovskega vsaj deloma zadovoljen.²⁶

²⁴ Prav tam, Dokument 118, Botschafter Herwarth von Bittenfeld, Rom, an das Auswaertige Amt, 5. 4. 1967, str. 537.

²⁵ Prav tam, Dokument 124, str. 669.

²⁶ Prav tam, Dokument 127, str. 586–587.

Upoštevajoč zapisano, je povsem razumljiv mešan ton, lahko bi rekli nekakšnega zbirnega poročila nemškega »odpravnika poslov« v Beogradu svetnika veleposlaništva (Botschaftsrat) Loecka, ki ga je o stanju pri akciji obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo napisal konec maja 1967 in poslal na zunanje ministertvo. Loeck je namreč poročal v Bonn o novih poudarkih v jugoslovanskem odnosu do ZRN in njene »Ostpolitik«. Iz poročila izhaja, kot da bi se Jugoslavlani nekako ohladili pri vztrajanju na obnovi diplomatskih odnosov, čeprav se ji niso eksplicitno odrekli ali jo zavrnili. Da pa so se ohladili, naj bi kazale zahteve po pogajanjih o novi bilateralni pogodbi o položaju in varstvu »gastarbajterjev« in vedno nove zahteve po odškodnini za nacistične zločine. Plačilo odškodnine naj bi tedaj postavljali celo pred zahteve po začetku pogajanj o obnovitvi diplomatskih odnosov. Kot dokaz za nove poudarke glede odnosa do ZRN je Loeck navajal intervju zunanjega ministra Marka Nikezića za beograjski list Večernje novosti. V njem je Nikezić poudarjal, da mora ZRN, če res hoče uspeti s politiko popuščanja med Vzhodom in Zahodom, »priznati obstoječe realnosti« (mišljena je seveda NDR). Na novinarjevo vprašanje, kaj je z nemško pripravljenostjo po obnovitvi diplomatskih odnosov, je Nikezić le kratko odvrnil, da so bile z bonske strani dane izjave v tem smislu, in dodal »v odnosih med Jugoslavijo in Bonnom ne gre le za načelne izjave, ki jih dajeta ena ali druga stran, ampak tudi za reševanje problemov iz preteklosti, ki so se nakopičili in ki morda z mnogimi drugimi državami ne obstajajo.«²⁷ Nikezić se je torej odločil za povečan pritisk na Bonn z ustvarjanjem vtisa, da gre Jugoslaviji bolj za pravično rešitev vprašanja odškodnine za nacistične zločine, storjene med vojno v Jugoslaviji, kot pa za formalno obnovo diplomatskih stikov. Tako so Nikezićeve besede razumeli tudi v Bonnu, saj so ugotavljali, da sintagma »reševanje problemom iz preteklosti« ne pomeni nič drugega kot obnovitev odškodninskih zahtev.²⁸

Svetnik veleposlaništva Loeck je poročal v Bonn, da ta novi stil oziroma te nove poudarke v jugoslovansko-nemških odnosih povzema tudi jugoslovansko časopisje. Posebej je omenjal zapise bonskega dopisnika beograjske Politike, ki da je o odnosu ZRN do odškodninskih zahtev Jugoslavije pisal še zlasti rafinirano in poniževalno. Med drugim naj bi zapisal: »... če se Bonn že čuti obvezanega drugi nemški državi plačati odškodnino iz povojnega časa (mišljena je bila znotrajnemska poravnava poštnih pristojbin, op. p.), ne more še naprej zavračati jugoslovanskih zahtev po vojni odškodnini samo zato, ker ima Beograd normalne odnose z NDR.«²⁹ Kot je to v politiki mnogokrat v navadi, so bili za poslabšanje odnosov (so)krivi novinarji.

Nemški diplomat v Beogradu pa vendarle slike odnosov med državama glede vprašanja obnove diplomatskih stikov ni videl preveč črno. Bonskega naslovnika je prepričeval, da sicer ni mogoče prezreti novih poudarkov v jugoslovanskih predstavah o nemško-jugoslovanskih odnosih, vendar pa da po na-

²⁷ Prav tam, Dokument 191, str. 821.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam, str. 821–822.

tančni analizi dogajanj ni mogoče trditi, da je prišlo bo obrata. Še vedno naj bi bili Jugoslovani, tako Loeck, pripravljeni na brezpogojno obnovo diplomatskih odnosov, vendar pa pri tem niso nikoli dopuščali niti najmanjšega dvoma, da pomeni obnova diplomatskih odnosov uvod v reševanje »stvarnih problemov«. »Zato bi bila nevarna prevara misliti,« pravi Loeck, »da je mogoče z obnovo diplomatskih odnosov odkupiti jugoslovanske zahteve po odškodnini. Povsem drugo vprašanje je, ali bi bili pripravljeni njihove za nas nesprejemljive zahteve umakniti za gospodarske prednosti drugačne narave. Jasen odgovor na to vprašanje bi lahko dobili le s konkretno ponudbo.«³⁰

Loeck »novega« jugoslovanskega na prvi pogled tršega stališča do obnove diplomatskih odnosov z Nemčijo, na videz nerazdružljivo povezanega z vprašanjem odškodnine, ni ocenil kot tako, ki bi realno ogrozilo obnovo diplomatskih stikov med državama. Pronicljivo je namreč ugotavljal, da v Jugoslaviji kljub velikim besedam prevladuje strah, da bi ZRN svojo »Ostpolitik« lahko realizirala tako, da bi prej navezala diplomatske stike z drugimi vzhodno-evropskimi državami, kot z Jugoslavijo. Prepričan je bil, da se Jugoslavija dobro zaveda, da so Madžarska, Bolgarija in Češkoslovaška le odložile in ne zavrnile navezavo diplomatskih stikov z ZRN, Romunija pa je take stike že navezala. To naj bi bil dovolj močan argument za to, da je Jugoslavija slej ko prej pripravljena obnoviti diplomatske stike brez pogojev. Zavedal pa se je tudi, da ni mogoče pričakovati, da se jugoslovanske zahteve po odškodnini ne bi še krepile. Prav strah pred navezavo diplomatskih stikov z drugimi državami vzhodne bloka naj bi bil razlog za to, je dokazoval svoje trditve nemški diplomat, da Ulbricht, ki je bil na obisku v Jugoslaviji leta 1966, jugoslovanskih sogovornikov ni uspel prepričati, naj pogojujejo obnovo diplomatskih odnosov.³¹

»Odmor« pri realizaciji »Ostpolitik«, ki so ga s svojim odlogom navezave diplomatskih stikov povzročile Madžarska, Bolgarija in Češkoslovaška, pa je prišel Nemcem prav, da so se lahko v miru pripravljali na obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. V prvi vrsti tako, da so poskušali sprostiti politično ozračje v odnosih med državama. K temu so močno prispevali že gospodarski pogovori predstavnika nemškega zunanjega ministrstva Kastla marca v Beogradu. Na pogovorih, tako je poročal Kastl v Bonn, je bilo ustvarjeno ozračje zaupanja v iskrenost nove nemške »Ostpolitik«. Tako je ostalo tudi po pogovorih, in to kljub »novi akcentuaciji« jugoslovanske strani. K izboljšanju nemško-jugoslovanskih odnosov je nadalje prispeval tudi pristanek nemške strani, da se oblikuje mešana bilateralna komisija na vladni ravni, kar so prej v Bonnu dosledno odklanjali. Ta je zasedala konec aprila 1967. Celo zunanji minister Nikezić je v prej omenjenem intervjuju za Večernje novosti to dvoje omenil kot

³⁰ Prav tam, str. 822.

³¹ Prav tam, str. 822–823. Predsednik NDR Walter Ulbricht je bil na obisku v Jugoslaviji med 26. 9. in 2. 10. 1966. Šele tedaj je NDR uspelo (leta 1964 jim ni), da je Beograd pristal na povišanje diplomatskih predstavništev na raven veleposlaništev, čeprav so bili diplomatski odnosi že vzpostavljeni.

enega od pozitivnih rezultatov nemške »Ostpolitik« in s tem popravil svojo izjavo, da je edini rezultat te politike navezava diplomatskih stikov z Romunijo. Nadalje je k boljši politični klimi prispevalo dejstvo, da so se izboljšali pogoji za delo nemških diplomatov v Beogradu. Od konca aprila sta bila namreč vzpostavljena nemoteno potovanje diplomatskih kurirjev in poslovanje s šifriranimi telegrami. Vse to je torej prispevalo k temu, da je Bonn po mnenju Loecka uspel prepričati Beograd, da se, zato da ZRN obravnava Jugoslavijo kot »Sonderfall/Poseben primer«, izplača ohraniti malo potrpljenja.³²

Kot odličen poznavalec jugoslovanskih razmer si je Loeck svojo vlado dovolil opozoriti, da bo jugoslovansko stališče ostalo pozitivno do izboljšanja dvostranskih odnosov, le če se bo tudi nemška stran držala svojih obljub. V mislih je imel predvsem obljubo za začetek pogajanj o sporazumih o zaposlovanju (Anwerbe) in socialnem zavarovanju. Po njegovem mnenju sta ta dva sporazuma za jugoslovansko stran po pomembnosti takoj za zahtevami po odškodnini. Če se ta pogajanja ne bi začela, je bil prepričan Loeck, bi lahko kaj hitro prišlo do izničenja nemških stremeljenj po izboljšanju odnosov. Sočasno pa je opozarjal, da ne bi smeli samo z nemške strani dajati ugodnosti, ampak jih zahtevati tudi od jugoslovanske strani. Pet je bilo takih, da jih je posebej navedel, čeprav niso imele kake posebne politične teže:

1. »Sklenitev pogodbe o ustanovitvi izpostave Goethe-Instituta za Jugoslavijo;
2. sklenitev sporazuma o vojnih grobovih;
3. pomilostitev domnevnega vojnega zločinca Hansa Kohla,³³
4. izročitev zaplenjenih vrednosti gospe Tille Duireux in
5. podpora nemškemu pristopu k Donavski konvenciji.«³⁴

Prvi dve zahtevi so Jugoslovani odločno zavračali, za tretjo in četrto naj bi bili postopki v teku, peto pa naj bi podpirali, le pisno se o tem niso hoteli izraziti. Vsekakor so bile te nemške želje/zahteve mnogo skromnejše od jugoslovanskih, služile naj bi v prvi vrsti zato, da bi jugoslovansko stran prepričali, da gre z nemške strani za namero po pravem sodelovanju, h kateremu morata prispevati obe strani. Zaključek poročila svetnika veleposlaništva Loecka je prevedel previdne nadaljnje korake. Eden od resnih nemških internih pogojev za nadaljevanje prizadevanj za izboljšanje realnih odnosov med ZRN in SFRJ, ki naj bi pripeljala do obnove diplomatskih stikov med državama, je bil zagotovito jugoslovanski odnos do NDR in do vprašanja Berlina. Zato so veliko pozornost posvečali rezultatom obiska predsednika NDR Ulbrichta jeseni 1966 v Beogradu. Loeck je sicer ocenil, da Ulbrichtov obisk ni razlog za spremembo nemške politike do Jugoslavije. Vemo pa tudi, da se hladen jugoslovanski odnos do NDR, kljub povišanju ranga diplomatskih predstavništva, ni spremenil. Še pomembnejše, celo osrednje vprašanje pri nadaljevanju približevanja med državama pa je bilo dejstvo, tako je ocenjeval Loeck, da jugoslovanska stran ni

³² Prav tam, str. 824.

³³ Ta je bil pred jugoslovanskimi sodišči kot vojni zločinec obsojen na 15 let zapora.

³⁴ Akten ... 1967, Dokument 191, str. 824.

spremenila odnosa do Berlina in ga je tako kot zahodnonemška vlada imela za del ZRN. Kljub temu je Loeck priporočil svoji vladi, da naj Jugoslovanom določi termine za začetek pogajanj o zaposlovanju, socialnem zavarovanju in gospodarskih zadevah vseh vrst šele po tem, ko bo znano, kakšni so rezultati Ulbrichtovega obiska v Beogradu.³⁵

Odločenost zahodnonemške vlade, da obnovi diplomatske odnose z Jugoslavijo, je bila torej v pozni jeseni 1967 kljub orisanim razburkanim medsebojnim odnosom že tako dokončna, da je minister Brandt o tem 13. oktobra 1967 spregovoril tudi pred nemškim parlamentom: »Želja zvezne vlade je odnose ravno s to državo spet popolnoma normalizirati. Upamo, da bo s tem povezane pravne in politične težave mogoče preseči. /.../ Dejanski odnosi so se razvili zadovoljujoče. Načrtujemo začetek pogajanj o sklenitvi dolgoročnega trgovinskega sporazuma, o gostujočih delavcih in o kulturnih vprašanjih.« O tem je informiral tudi francoskega zunanjega ministra Couve de Mourvillu, ko je bil oktobra na obisku v Parizu.³⁶

Bonn kljub temu ni hotel prav nič hiteti in še manj kar koli prepustiti naključju. V realizacijo svojega namena obnoviti diplomatske odnose z Jugoslavijo je zato vključil tudi nediplomate. V Beograd je Bonn že 6. in 7. oktobra 1967 poslal glavnega urednika nemškega radia (Deutschlandfunk) Franza Barsiga, ki se je tam na to temo med drugim pogovarjal z generalnim direktorjem »Borbe« in članom CK ZKJ Markovićem in z vodjem uprave na jugoslovanskem zunanjem ministrstvu Lučićem. Njegove »sondaže«, kot so pogovore poimenovali, niso pravzaprav prinesle nobenih bistvenih novosti ne v nemški in ne v jugoslovanski strategiji in taktiki pri uresničevanju namere obnoviti diplomatske odnose. Tudi Barsig je namreč v Bonn poročal, da so Jugoslovani pripravljene čim prej obnoviti diplomatske odnose brez vnaprejšnjih pogojev ter da so se Jugoslovani na načelni ravni pripravljene pogovarjati o neki izjavi, ki bi bila objavljena ob obnovi odnosov in bi nemški strani olajšala ta korak. Pričakujejo zadevne predloge z nemške strani. Dalje, da ne vztrajajo na odškodninskem vprašanju in so brez ugovora sprejeli na znanje Barsigovo zatrjevanje, da kaj takega ni mogoče že zaradi proračunskih razlogov. In končno, Jugoslovani naj bi znova izrazili željo, da se neodvisno od obnove diplomatskih odnosov začnejo pogajanja o sklenitvi sporazuma o zaposlovanju in socialnem zavarovanju. Začetek pogajanj bi imeli na jugoslovanski strani za preizkus dobre volje, morebitno izločitev pogajanj o socialnem zavarovanju pa bi najbrž zavrnili, je menil Sahn, visok uradnik, ki je posredoval Barsigovo poročilo pristojnim ministrstvom. Jugoslovanska stran naj bi pričakovala nadaljevanje dialoga v Bonnu ali na kakem drugem mestu, je še poročal.³⁷ Bónsko zunanje ministrstvo, je bilo zato mnenja, da Barsigovi vtisi doce-

³⁵ Prav tam, str. 825.

³⁶ Prav tam, Dokument 355, Gespräch des Bundesministers Brandt mit dem französischen Aussenminister Couve de Murville in Paris, 17. 10. 1967, str. 1396.

³⁷ Prav tam, Dokument 367, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Sahn, 25. 10. 1967, str. 1448.

la ustrezajo sliki, ki so si jo o tem vprašanju ustvarili na ministrstvu. Glede na to ne pričakujejo nobenih posebnih težav na pogajanjih, posebej ne pri berlinskem vprašanju. Ministerialdirigent Sahm je konec oktobra 1967 zato menil, da je treba poleg terminskih vprašanj premisliti le še modalitete, izjave in postopke za obnovitev diplomatskih odnosov z Jugoslavijo.³⁸ Tudi ti elementi se pri nemški vladi niso spremenili. Sahm je še naprej opozarjal, da se je pri obnovi diplomatskih stikov treba ozirati na celoto nemško-jugoslovanskih odnosov, na načela nemške »Ostpolitik« vključno z nemškim odnosom do Sovjetske zveze, pri nemški politiki (Deutschlandpolitik) vztrajati na »politiki nepriznavanja« (NDR, op. p.; Nichtanerkennungspolitik) s strani tretjega sveta in upoštevati učinke te akcije na notranjepolitičnem področju. Nov poudarek glede na do tedaj prevladujočo oceno pri načrtovanju nadaljnjih postopkov za obnovo bilateralnih odnosov je bilo le opozorilo Sahma, da je ključno vprašanje v bilateralnih odnosih med ZRN in SFRJ vprašanje odškodnine. Po njegovem mnenju bi se morala nemška politika osredičiti predvsem na reševanje tega vprašanja, ki da ga bodo Jugoslovani zagotovo odprli takoj po ponovni navezavi diplomatskih stikov. Obnova diplomatskih odnosov za jugoslovansko stran zagotovo ne more pomeniti »odkupnine« za njihove odškodninske zahteve, je bil prepričan Sahm. Vsa druga vprašanja, kot so, denimo, sporazum o »gastarbajterjih«, trgovinski sporazumi, delovanje jugoslovanske emigracije ..., so po njegovem mnenju drugotnega pomena. Najpomembnejše pri vsem pa se mu je zdelo, da bi morala obnova diplomatskih odnosov pomeniti »generalno očiščenje« (Generalbereinigung) bilateralnih odnosov. Glede jugoslovanskih zahtev po odškodnini je bil ta visok nemški uradnik izjemno oster in trd. Zavzel se je za to, da bi morala ZRN pred obnovo diplomatskih odnosov in pri njej »razbliniti jugoslovanske iluzije pri vprašanju odškodnine. /.../ Pri tem jim ne bi smeli ponuditi nikakršnih »nadomestnih plačil« – na primer na gospodarskem področju, ker to ne bi pomenilo samo približevanja priznanju upravičenosti njihovih zahtev, temveč bi vodilo tudi v stalne jugoslovanske poizkuse izsiljevanja ...«³⁹ Sahm je ponovil še staro vodilo nemške politike približevanja k Jugoslaviji, da obnova diplomatskih odnosov z njo ne bi smela obremenjevati odnosov z drugimi vzhodnoevropskimi državami ali z drugimi besedami obremenjevati izvajanja nove »Ostpolitik«. Nič novega ni zapisal tudi o odnosu do »Nichtanerkennungspolitik«, ko je predvideval, da se bo morala ZRN potruditi in pravilno interpretirati obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, da ne bi druge države napačno dojele tega dejanja.⁴⁰ Strah pred

³⁸ Prav tam, str. 1449.

³⁹ Prav tam, str. 1450.

⁴⁰ Kancler Kiesinger je že ob novembrskem obisku v eni najpomembnejših neuvrščenih držav na svetu, Indiji, v pogovoru na štiri oči z Indiro Gandhi načel to vprašanje. Spraševal jo je, kakšna bi bila reakcija Indije, če bi ZRN obnovila diplomatske stike z Jugoslavijo. Toda Indira Gandhi je bila zelo skrivnostna. Na vprašanje sploh ni odgovorila. Kar trikrat je Kiesinger v času obiska v Indiji načel to tematiko, dokler mu le ta vendarle ni pojasnila, da se Indija zaradi obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ne bo spreminjala svoje »nemške politike«. Od 15. 2. 1967 je namreč delovalo v Vzhodnem Berlinu indijsko trgovinsko pred-

koncem Hallsteinove doktrine in obenem spoznanje, da ji pravzaprav ni rešitve?

Pristojnim v zunanjem ministrstvu je nadalje predlagal takole (staro) razlago nemškega koraka: »Jedro bo odgovor na vprašanja, ki bodo zagotovo postavljena, kako se bomo sedaj obnašali do držav, ki bodo priznale Vzhodni Berlin. Opozarjati bomo morali, da gre pri oblikovanju odnosov med nami in Jugoslavijo za pomemben del naše politike popuščanja, ki naj pripravi pot pravičnemu mirovnemu redu v Evropi ...«⁴¹ Izjavi, ki naj bi jih sprejeli vladi ob ponovni navezavi diplomatskih stikov, je imel za zelo pomembni, še posebej če bi imeli vsaj minimalni skupni imenovalec. Obe izjavi bodo namreč po njegovem mnenju doma, pa tudi v tujini, zlasti v Vzhodni Evropi in tretjem svetu, natančno brali in ju razlagali. Zanimivo pa je, da je Sahn ugotavljal, da bi bilo treba za vsako od treh navedenih publik pripraviti drugačno izjavo, ki bi si bile med seboj vsaj delno v nasprotju. Npr. čim bolj trdno bi se v nemški izjavi držali načel Hallstenove doktrine in »Nichtanerkennungspolitik«, toliko manj bi taka izjava pomagala pri pojasnjevanju nemške politike z ostalimi vzhodnoevropskimi državami.⁴² Zato je bilo po njegovem mnenju razveseljivo, da se je jugoslovanska stran pripravljena pogovarjati z nemško o pripravi take izjave, ki bi bila nemški strani v pomoč. Bonn je diskusijski predlog take izjave v tem času celo že tudi pripravil. Celo več, Jugoslavija naj bi z nemške strani pričakovala predloge zanjo.⁴³ Očitno pa so v Bonnu napačno razumeli jugoslovansko pripravljenost na pogovore o izjavi, saj so si predstavljali, da bo nemška stran tista, ki bo odločala o vsebini izjave. Taka interpretacija je na pogajanjih o obnovi diplomatskih odnosov pripeljala do zelo hudih težav.

Nemška izjava bi morala po Sahmovem mnenju vsebovati štiri poudarke: 1. Jugoslavija, kot posredna soseda Nemčije mora biti pritegnjena k politiki popuščanja napetosti in miru; 2. Jugoslavijo ima v Nemčijo mnogo bolj razvite dejanske odnose, kot katera koli druga vzhodnoevropska država. Nekatera jugoslovanska stališča so zelo podobna nemškim (npr.: berlinsko vprašanje, vprašanje gradnje berlinskega zidu); 3. prekinitev diplomatskih odnosov z Jugoslavijo leta 1957 je bila prava poteza Nemčije, kot bi bilo njeno nadalnje obsta-

stavništvo (Büro der indischen Handelsgesellschaft). Ni pa nemškemu kanclerju hotela neposredno povedati, kakšna bo usoda tega predstavništva, ali se bo kadrovsko okrepilo, bo dobilo drugačen status ali se bo celo prelevilo v diplomatsko predstavništvo. Akten 1967 ..., Dokument 399, Botschafter Freiherr von Mirbach, Neu Delhi an das Auswaertige Amt, 24. 11. 1967, str. 1540–1541. V pogovoru nemškega zunanjega ministra Brandta s sovjetskim veleposlanikom v Bonnu Zarpakinom, prav tako novembra 1967, pa se je pokazalo, da Sovjetska zveza na navezavo stikov z Jugoslavijo gleda povsem drugače. Na omembo te teme se je veleposlanik odzval takoj, in to zelo ostro. Bonnu je očital, da želi ZRN z obnovo diplomatskih stikov z Jugoslavijo le razvrednotiti NDR v očeh Jugoslavije. Kljub temu sta sogovornika pogovor končala v spravljenem tonu z željo po čim boljšem razvoju meddržavnih odnosov. Akten 1967 ..., Dokument 401, Aufzeichnung von Duckowitz, 27. 11. 1967, str. 1546.

⁴¹ Prav tam, Dokument 367, Aufzeichnung des Ministerialdirigenten Sahn, 25. 10. 1967, str. 1451.

⁴² Prav tam.

⁴³ Prav tam, str. 1452.

janje danes napačno; 4. države tretjega sveta naj iz te obnove diplomatskih odnosov, ki so notranjeevropska zadeva, ne potegnejo napačnih sklepov.⁴⁴

V teh okvirih, tudi z nadaljevanjem pogovorov med Barsigom in Markovičem o pripravi izjave, naj bi tekle nadaljnje priprave. Z le kozmetičnimi popravki je stališča in predloge Sahma sprejel tudi zunanji minister Willy Brandt.

»Ministerialdirektor« Ruete je namreč 5. decembra 1967, na temelju informacij, ki jih je dobil od Barsiga⁴⁵ in njegovih pogovorov z Markovičem, za ministra Brandta pripravil pismo, ki ga je ta poslal zveznemu kanclerju Kiesingerju. V njem je povzel glavne točke nekaj prej citiranega Barsigovega poročila ministru. Že iz spremenega dopisa Rueteja ministru Brandtu je bilo jasno, da se je Bonn dokončno odločil obnoviti diplomatske odnose z Jugoslavijo. V njem je namreč nemški visok uradnik zapisal, da ZRN želi Jugoslovanom predlagati Bonn kot mesto pogajanj o obnovi diplomatskih stikov. Pripravljeni pa so bili sprejeti tudi kakšen nevtralen kraj, le Beograda ne. Reute je menil, da bi lahko za pogajalskega partnerja veljal vodja jugoslovanskega predstavništva pri sili zaščitnici jugoslovanskih interesov v ZRN (Švedska, op. p.), poslanik Lučić. Zdel se mu je primeren zlasti zato, ker je bil do pred kratkim vodja uprave za Zahodno Evropo na jugoslovanskem zunanjem ministrstvu. Ponovno je podčrtal, da mora jugoslovanska izjava ob obnovi diplomatskih odnosov ščititi nemške interese.⁴⁶

Brandt je bil z »nediplomatskimi« pogovori med Barsigom in Markovičem do te mere zadovoljen, da je kanclerju v tem pismu iz začetka decembra 1967 predlagal začetek pogajanj o obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo: »Rezultati teh sondažnih (Barsigovih, op. p.) pogovorov so dobra osnova za zaupna diplomatska pogajanja. Predlagam da s temi pogajanjmi začnemo še pred božičem.«⁴⁷ Svoj predlog pa je utemeljil v treh točkah, ki so se vse dotikale zunanjepolitičnih učinkov/posledic takega nemškega koraka. Najprej je kanclerja spomnil, da je že sam na svoji poti po Aziji spoznal, da bi obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo imela znosne posledice za Nemčijo. Nadaljeval je z ugotovitvijo, da naj bi tudi pred nekaj dnevi⁴⁸ opravljeni pogovori z vodilnimi predstavniki nemških diplomatskih zastopništev v vzhodnoevropskih in

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Barsig se je z Markovičem v Beogradu pogovarjal ponovno v času od 25. do 28. 11. 1967.

⁴⁶ Prav tam, Dokument 416, Bundesminister Brandt an Bundeskanzler Kiesinger, 5. 12. 1967, str. 1594, op. 1.

⁴⁷ Prav tam, str. 1595.

⁴⁸ V dneh 4. in 5. 12. 1967 je bilo v Bonnu delovno srečanje vodilnih nemških diplomatov v vzhodnoevropskih prestolnicah. Rezultat tega srečanja je bil dokument, ki so ga imenovali »17 tez k Ostpolitik«. V tem dokumentu je bilo med drugim zapisano: »Jugoslavija je pripravljena obnoviti diplomatske odnose brez vnaprejšnjih pogojev. Upa se, da gre pri tem za ureditev odprtih vprašanj, še posebej zahtev po odškodnini. Tudi mi želimo čim prej obnoviti diplomatske odnose z Jugoslavijo. Na ta način bi Jugoslavijo v celoti pritegnili v našo politiko popuščanja napetosti v Evropi. Kaže, da bi bila nevarnost negativne reakcije s strani tretjega sveta, sprejemljiva«, prav tam, str. 1596, op. 8.

najpomembnejših zahodnih prestolnicah tak vtis potrdili. In končno, tri velesile so po zagotovilu Brandta obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo pozdravile kot konstruktivni korak k popuščanju napetosti in k »Osteuropapolitik«. ⁴⁹ Posebej pomembno pa se mu je zdelo Kiesingerja posvariti, da bi vsako zavlačevanje obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ponudilo »Vzhodnemu Berlinu« ne samo propagandistično, temveč tudi stvarno možnost, da deluje moteče/preprečujoče. To naj bi NDR v Beogradu in Moskvi že poskusila. Ohraniti pa je treba tudi notranjepolitično verodostojnost, je menil Brandt, saj bi težko zagovarjali neuresničitev nekega dejanja, ki je v celoti pripravljeno. ⁵⁰

Kot prvi, morda celo najpomembnejši cilj prihodnjih pogajanj o obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo je Brandt navedel uskladitev jugoslovanske in nemške izjave ob objavi obnovitve diplomatskih odnosov, pa tudi nujo, da se jugoslovansko stran prepriča o resnosti odklonilnega nemškega stališča do jugoslovanskih zahtev po odškodnini. Če bi se načrtovana diplomatska pogajanja končala zadovoljivo, bi lahko nemška vlada sprejela sklep o ponovni navezavi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, je bil v pismu Kiesingerju dokončen Brandt. ⁵¹ Še posebej zato, je zatrjeval, ker so bili nemški diplomati v vzhodnoevropskih in neuvrščeni država mnenja, da obnova diplomatskih stikov ne bi sprožila verižne reakcije priznavanja NDR. Kljub temu je za vsak primer svojim diplomatom v »kritičnih državah«, kot jih je imenoval, naročil, naj najkasneje do 11. 12. 1967 o tem izdelajo poročila. Zato je Brandt v pismu predsedniku vlade predlagal konkreten postopek za začetek pogajanj o obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo: »Mislim, da je prav, da zadevo najprej obravnavamo v delovnem krogu, a jo sočasno uvrstimo tudi na dnevni red seje vlade 13. 12. O tem bi sam pripravil predlog. Če bi se vlada na načelni ravni, kot upam, odločila za začetek pogajanj o navezavi diplomatskih odnosov, bi bilo smiselno, da bi o tem v istem tednu informiral zunanjepolitični odbor parlamenta.« ⁵²

Brandt je imel čimprejšnjo obnovo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo za tako pomembno zadevo, da ji je dal prednost pred svojo prisotnostjo na srečanju Nata v Bruslju. Kanclerju je spročil, da je pripravljen »zaradi pomembnosti zadeve« prej zapustiti sejo Nata in priti v Bonn na sejo vlade. ⁵³ Tako se je tudi zgodilo.

Brandt je bil torej popolnoma prepričan o pravilnosti tega nemškega, lahko bi ga imenovali prelomnega, zunanjepolitičnega koraka. Gre namreč za prvi dejanski, čeprav ne formalni, dokaz o koncu Hallsteinove doktrine in »Alleinvertretungsanspruch«, saj naj bi se obnovili diplomatski odnosi z državo, s katero je ZRN prav po načelih Hallsteinove doktrine najprej prekinila diplomatske

⁴⁹ Prav tam, str. 1596.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prav tam, str. 1597.

⁵³ Prav tam.

odnose. Kancler Kiesinger se je tako iz notranje- kot tudi iz zunanjepolitičnih razlogov bal takšne interpretacije obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo, ki bi kazala na opustitev načel Hallsteinove doktrine in »Alleinvertretungsanspruch«. Teden dni po sklepu vlade (18. 12. 1967) o začetku pogajanj za obnovo se je zato srečal z ameriškim veleposlanikom v Bonnu Georgeom McGheejem in ga rotill, da obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ne smejo razumeti kot odpoved Hallstenovi doktrini in »Alleinvertretungsanspruch«, kar je ta z naklonjenostjo vzel na znanje.⁵⁴ Toda razvoj kasnejše zahodnonemške zunanje politike – »Ostpolitik« – in dejstvo, da je v Beogradu še naprej obstojalo vzhodnonemško diplomatsko predstavništvo, ne potrjujeta kanclerjevih zagotavljanj. Na drugi strani pa so pozitivne ocene nameravanega zahodnonemškega koraka prihajale tudi iz tabora vzhodnoevropskih držav. V zadnjih dneh decembra 1967 je zahodnonemški veleposlanik v Romuniji Strätling obiskal romunskega predsednika Ceaușescuja. Ta je v pogovoru veleposlanika izrecno vprašal, kakšno je stanje pri vprašanju obnove diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Ko ga je veleposlanik obvestil o sklepu vlade po začetku zadevnih pogajanj, je Ceaușescu pozdravil ta sklep bonske vlade in bil prepričan, da ZRN s tem dokazuje resnost svoje nove »Ostpolitik«. Obenem pa je pripomnil, da bi morala ZRN nadaljevati po tej poti k cilju, da prizna »realnosti« (NDR, op. p.), ki so bile ustvarjene po koncu vojne. Veleposlanik se je neposrednemu komentatorju na navrženo temo izognil s poudarjanjem pripravljenosti bonske vlade, da kolikor mogoče prispeva k popuščanju napetosti tudi med obema deloma Nemčije.⁵⁵

Konec leta 1967 so torej diplomatska tipanja, prerivanja, obtoževanja in tehtanja že prinesla jasne odločitve. Zvezna vlada je namreč v sredo 13. decembra 1967 sprejela sklep, da pooblasti zunanjega ministra Willyja Brandta, da začne pogajanja o ponovni navezavi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Vendar z pomembnim in izključujočim zadržkom, da ne bodo priznali jugoslovanskih zahtev iz naslova povračila za storjene zločine v drugi svetovni vojni (Wiedergutmachung) in da je pri pogajanjih to treba jugoslovanski strani jasno poudariti.⁵⁶

Na drugi strani pa je bonska diplomacija pričakovala vzhodnonemško diplomatsko-politično ofenzivo. Državni sekretar v nemškem zunanjem ministrstvu Lahr je na to opozoril nemške diplomate po svetu z okrožnico 22. januarja 1968. Poleg posredovanja informacije o začetku pogajanj jih je v okrožnici posebej opozoril, da naj pričakujejo povečan pritisk »Vzhodnega Berlina«, da bi zahodnonemško »pobudo Jugoslavija« izrabila v korist svoje teorije o delitvi Nemčije.

⁵⁴ Akten 1967 ..., Dokument 440, Gespräch zwischen Kiesinger und McGhee, 18. 12. 1967, str. 1683.

⁵⁵ Prav tam, Dokument 448, Botschafter Straetling, Bukarest, an das Auswaertige Amt, 27. 12. 67, str. 1710/1711.

⁵⁶ Akten ... 1968, Dokument 27, Aufzeichnung des Legationsrats Gehl, Stand der Verhandlungen über eine Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen mit Jugoslawien, 24. 1. 1968, str. 81, opomba 2.

Da bi njihovo dejavnost omejili, je diplomatom naložil, da naj vlade držav, v katerih gostujejo, informirajo o razlogih, ki so ZRN pripeljali do te pobude.⁵⁷

Kljub zadržkom in strahovom pa sta bili obe strani, kar kažejo tudi odmevi v mednarodnem prostoru, resno pripravljene na prelomno dejanje. Že 4. januarja 1968 je tako zahodnonemški veleposlanik v ZDA Knappenstein na primer poročal v Bonn o svojem daljšem (Tour d' horizon) pogovoru z ameriškim zunanjim ministrom Deanom Ruskom, na katerem ga je ta informiral o mnenju tamkajšnjega jugoslovanskega veleposlanika, ki da je bil zelo optimističen, kar zadeva izid zahodnonemško-jugoslovanskih pogovorov o obnovi diplomatskih odnosov.⁵⁸ Nekaj mesecev prej, septembra 1967, je tudi nemški diplomat v Kairu Lahn poročal v Bonn o svojih pogovorih z izraelskim sogovornikom Mansourjem, ki da je sam načel pogovor o nameravani obnovi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Vsaj posredno je namero pozdravil, ko je nemškemu kolegu omenil, da imata obe Nemčiji svoja diplomatska predstavništva v Kambodži, kar ga je utrjevalo v prepričanju, da bo Hallsteinova doktrina kmalu popolnoma presežena. V isto smer je kazalo tudi njegovo mnenje, da Združene arabske republike (ZAR), v primeru če bi ZRN z njo navezala diplomatske stike, nič ne bo zadržalo zatem navezati še diplomatske stike z NDR.⁵⁹

Pariški pogovori

Pogajanja o obnovi diplomatskih odnosov med ZRN in SFRJ so se začela 23. januarja 1968 v Parizu. Z nemške strani je pogajanja vodil ministerialni direktor, sredi šestdesetih let tudi generalni konzul v Zagrebu, Hans Ruete,⁶⁰

⁵⁷ PAAA, B 150/1968, Ruderlass des Staatssekretärs Lahr, Nr. 297, Gespräche mit Jugoslawien über die Aufnahme diplomatischer Beziehungen; mögliche Aktivitäten der DDR, 22. 1. 1968, str. 1.

⁵⁸ Akten ... 1968, Dokument 3, Botschafter Knappenstein, Washington, an das Auswärtige Amt – Tour d' horizon Rusk am 4. 1. 1968, str. 9.

⁵⁹ Že aprila leta 1963 je ZRN odprla v Kambodži diplomatsko predstavništvo (poslaništvo), torej še v času, ko je imela NDR tam generalni konzulat. ZRN je svoje predstavništvo odprl ob garanciji kamboške vlade, da ima njihovo diplomatsko predstavništvo višji diplomatski status kot vzhodnonemško. Toda vlada v Phnom Penhu se je 18. 4. 1967 odločila povišati raven generalnega konzulata na isto raven, kot je bilo zahodnonemško. Bongska vlada je na to odgovorila v povečano diplomatsko aktivnostjo. V Phnom Penh je septembra 1967 poslala upokojenega diplomata, ki naj bi izpogajal za predstavništvo ZRN status veleposlaništva. Kamboško zunanje ministrstvo je na to pristalo, vendar ob pogoju, da ZRN prizna obstoječe kamboške meje. Leta 1969 pa je Kambodža priznala DDR in 4. 6. 1969 je zato ZRN odpiklala svojega veleposlanika iz te države, zaprla veleposlaništvo, omejila izvajanje že sklenjenih trgovinskih pogodb in se odločila, da novih sporazumov z njo ne bo sklepala.: Akten ... 1967, Dokument 333, Botschaftsrat I. Klasse Lahn, Kairo, an das Auswärtige Amt, 27. 9. 1967, str. 1315, in Erklärung der Bundesregierung zur Anerkennung der DDR durch Kambodscha, den Irak und den Sudan, v: Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Dokumente von 1949 bis 1994, Köln 1995, str. 325.

⁶⁰ Naslov »Ministerialdirektor« so imeli vodje oddelkov, kar pomeni tretjo funkcionarsko raven v bongskem zunanjem ministrstvu, za zveznim ministrom in državnimi sekretarji. Jugoslo-

jugoslovanska stran pa je za glavnega pogajalca imenovala načelnika uprave Državnega sekretariata za zunanje zadeve dr. Zvonka Perišića. Pogajanja so bila v Parizu in so trajala od 23. do 29. januarja 1968.

Pogoja, da ne bodo priznali jugoslovanskih zahtev iz naslova povračila za storjene zločine v drugi svetovni vojni (Wiedergutmachung), sta se, vsaj na začetku pogajanj, obe strani držali. To je zatrjeval tudi nemški glavni pogajalec Ruete, ko je 24. januarja 1968 v Bonn poročal o stanju pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Bonnu je o prvem dnevu poteka pogajanj sporočil, da je jugoslovanski strani podrobno opisal nemško »Ost- und Deutschlandpolitik« in dodal, da jugoslovanska stran ne postavlja nikakršnih pogojev za ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov. Njegova izhodišča na pogajanjih so bila le, da mora biti pri odprtih vprašanjih med državama zagotovljeno nemško pravno stališče. Tudi glede berlinskega vprašanja je ugotavljal, da dotlej v nemško-jugoslovanskih odnosih ni bilo nikakršnih problemov. Jugoslovanski predstavnik Perišić je bil na prvi seji pogajanj zelo kratek. Za ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov ni postavljajl nikakršnih pogojev, zadovoljil se je le z deklarativno izjavo, češ da mora ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov slediti normalizacija bilateralnih odnosov, berlinskega vprašanja pa se sploh ni dotaknil.⁶¹

Razprava se je, pravzaprav ves čas pogajanj, zato vrtela le okoli vsebine izjave, ki naj bi jo obe strani objavili ob ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov. Tu pa sta si bili obe strani, na začetku kar precej vsaka k sebi. Nemška stran je zastopala stališča, da mora imeti izjava dva dela. Prvi del naj bi bila skupna izjava, v drugem delu pa naj bi obe državi objavili še vsaka svojo izjavo. Nemška stran je predvidevala, da bo njena izjava zlasti poudarjala, da ponovna navezana diplomatskih odnosov z Jugoslavijo ne bo na noben način oteževala procesa popuščanja napetosti v Evropi. Od jugoslovanske strani pa so nemški pogajalci pričakovali, da bo v izjavah pristala na zapis pravice nemškega naroda, da stremi k enotnosti, in da se bo nemški problem reševal v okviru pravične mirovne ureditve Evrope.⁶²

Jugoslovanska stran je na pogajanja prišla že z izdelanim predlogom skupne deklaracije, ki naj bi bil kar se da kratek. Glasila se je: »Vladi SFRJ in ZRN izhajajoč iz želje, pospeševati dvostranske odnose in sprostiti pot k normalizaciji, sta se skupaj odločili, znova vzpostaviti redne diplomatske odnose. Državi ste se dogovorili, da odnose na ravni veleposlanikov ponovno vzpostavita od ... leta ... Državi sta prepričani, da bo ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov ustvarila nujne pogoje, s katerimi bo mogoče rešiti odprta vprašanja na temelju splošno veljavnih norm in načel v mednarodnih odnosih. To bi

vanski predstavnik je bil istega diplomatsko političnega ranga – načelnik uprave.

⁶¹ Akten ... 1968 (1999), Dokument 27, Aufzeichnung des Legationsrats Gehl, geheim, – Stand der Verhandlungen ueber eine Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen mit Jugoslawien, 24. 1. 1968, str. 81/82.

⁶² Prav tam, str. 82.

pomenilo tudi najboljšo pot k popolni normalizaciji dvostranskih odnosov. Vladi sta tudi prepričani, da ta skupni korak pomeni pozitiven prispevek k procesom popuščanja napetosti v Evropi in za razvoj medevropskega sodelovanja.«⁶³ Zavzemala se je samo za eno, tj. skupno, izjavo, ker bi, kot so zahtevali jugoslovanski pogajalci, vsaka enostranska nemška izjava prisilila jugoslovansko stran k protiizjavi. Perišić je posebej poudaril, da jugoslovanska vlada pri nemškem vprašanju odklanja uradno potrditev neke doktrine (mišljena je seveda Hallsteinova doktrina o ZRN kot edini državi, ki lahko zastopa nemški narod in ki predvideva združitev nemškega naroda pod zahodnonemškimi pogoji), ki je nikoli ni priznala kot upravičeno. Perišić je še nemško stran opozarjal, da so njena pogajalska izhodišča šibka, saj bi neuspeh pogajanj o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov pomenil korak nazaj pri celotni nemški »Ostpolitik«.⁶⁴

Na začetku sta obe strani torej ostali vsaka na svojem bregu, poenotili sta se samo o tem, da se bodo pogajanja o vsebini izjave nadaljevala in da ponovna vzpostavitev ni vezana na nobeno posebno obliko.

Naslednjega dne, 24. januarja 1968 popoldne, sta se vodji delegacij Ruete in Perišić sestala na »štiri oči«. Ruete je na srečanju poskušal prepričati Perišića, naj pristane na del besedila v skupni izjavi, ki bi zadeval nemško vprašanje. Perišić je to ognjevitno odklonil z izgovorom, da ima taka navodila od vlade v Beogradu, svoje odklonilno stališče pa utemeljeval z dejstvom, da bi tak del besedila v skupni izjavi ob vzpostavitvi bilateralnih diplomatskih odnosov pomenil vmešavanje v zadeve druge države (NDR), vzpodbudil pa bi tudi špekulacije, češ da se je pri nemškem vprašanju Jugoslavija sedaj nagnila na zahodnonemško stran. Perišić ni pristal tudi na kompromisni nemški predlog, da bi v skupni komunikaciji ob objavi vnovične vzpostavitve diplomatskih odnosov vnesli poziv drugim državam, da naj ne nasprotujejo (zahodno) nemškim prizadevanjem za ponovno vzpostavitev evropske in nemške enotnosti. Odklonilno stališče je argumentiral kot prej, češ da bi se to razumelo tako, kot da je Jugoslavija pristala na zahodnonemško stališče in skupaj z ZRN sedaj poziva še preostali svet.⁶⁵

Pogajalca pa sta se vendarle dogovorila, ali bolje Perišić je pristal na kompromisni predlog Rueteja, da bi nemška stran ob robu objave ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov med državama pripravila izjavo, v kateri bi to dejstvo okrepila z vnovično razglasitvijo že znanih nemških stališč do rešitve nemškega vprašanja – od tako imenovanega »Alleinvertretunganspruch« prek »Hallsteinove doktrine« do »berlinskega vprašanja.« Po Perišićevem mnenju naj bi jugoslovanska vlada ne imela nič proti taki objavi in se nanjo ne bi odzvala s kako protiizjavo. Prosil je le sogovornika, naj mu posreduje skico za

⁶³ Prav tam, str. 82–83, op. 11.

⁶⁴ Prav tam, str. 83 in op. 12.

⁶⁵ Akten ... 1968 (1999), Dokument 29, Ministerialdirektor Ruete z.Z. Paris an Bundesminister Brandt, 25. 1. 1968, str. 86.

tako objavo, da jo bo lahko poslal v Beograd. Ruete je bil v nadaljevanju pogovora na »štiri oči« zadovoljen, ker je jugoslovanska stran domala na vse nemške želje, ki so se dotikale drugih bilateralnih vprašanj, odgovorila pozitivno. Skratka, s pogovorom je bil vendarle zadovoljen.⁶⁶ Od drugih bilateralnih vprašanj sta načela zlasti vprašanje odškodnine za vojno škodo v času druge svetovne vojne (Wiedergutmachung). S tem v zvezi je jugoslovanska stran pristala, da se z obnovo diplomatskih odnosov v ničemer ne spreminjajo nemška izhodišča, kakor so bila zapisana v noti iz oktobra 1965. 13. oktobra tistega leta je namreč bonska vlada na zahtevo jugoslovanske vlade o plačilu odškodnine jugoslovanskim žrtvam nacističnega nasilja zapisala, da tej zahtevi ne more ugoditi, ker zanjo ni pravne osnove, poleg tega pa je bilo zanjo to vprašanje rešeno v sporazumu med Jugoslavijo in ZRN iz septembra 1963, ko je ZRN Jugoslaviji kot »globalno plačilo jugoslovanskim žrtvam psevdomedicinskih poskusov« odobrila odškodnino v višini 8 milijonov nemških mark. Perišić naj bi to stališče nemške delegacije brez ugovora vzel na znanje, obenem pa zaprosil nemško stran, naj takoj po vzpostavitvi diplomatskih odnosov ne posreduje takšnega odgovora na jugoslovansko noto z dne 12. julija 1967, ki je bila nemški vladi posredovana prek švedskega veleposlaništva. V tej noti je jugoslovanska vlada namreč zahtevala od ZRN pogajanja o globalni odškodnini za tiste žrtve nacizma, ki so bile zdravstveno oškodovane.

Tako na pogovoru na štiri oči kot tudi na plenumu je bil govor še o berlinskem vprašanju in nemška stran je z zadovoljstvom ugotovila, da to vprašanje v nemško-jugoslovanskih odnosih ne predstavlja nobene težave. Vse pogodbe, zlasti trgovinske in gospodarske, z Jugoslavijo tudi iz časa, ko ni bilo diplomatskih odnosov, namreč vsebujejo tako imenovano »berlinsko klavzulo«, kar pomeni, da vse pogodbe veljajo tudi za Zahodni Berlin. Perišić je nemškemu sogovorniku tudi zagotovil, da se tako stališče Jugoslavije tudi v prihodnje ne bo spremenilo. Sogovornika sta se dotaknila tudi še nekaterih konkretnih bilateralnih problemov, operativno-konzularne narave, vendar te za našo temo niso pomembne. Tudi tu pa je prišlo do polnega soglasja.⁶⁷

Skratka, obe strani sta se uspešno dogovorili o ključnih stvareh za vnovično navezavo diplomatskih odnosov. Ocenjujem, da je bilo več popuščanja s strani nemške delegacije, kar gre očitno pripisati že novi »Ostpolitik«, ki ni več brez priziva vztrajala ne na Hallsteinovi doktrini in ne na »Alleinvertretungsanspruch«. Pomembnejše kot brezprizivno vztrajanje na izključujoči politiki do komunističnega bloka je bilo za nemško stran uveljavljanje politike približevanja in sodelovanje z njim, tj. »Ostpolitik«.

Zvečer 24. januarja 1968 so se nadaljevala pogajanja o skupni izjavi, ki so jo naslednjega dne še dolgo redigirali. Prav tako je nemška stran pripravila skico za nemški komunike ob objavi ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov.

⁶⁶ Prav tam, str. 86–87.

⁶⁷ Prav tam, Dokument 30, str. 91–93.

Splošna ugotovitev pri oblikovanju skupne izjave je bila, da izjava ne bo kdo ve kako vsebinska. Ruete je ministru Brandtu poročal, da v njej ne bo tistega dela, ki bi govoril o ustvaritvi pravičnega evropskega mirovnega reda in odnosu do reševanja nemškega vprašanja, saj je to jugoslovanska stran odklonila, da se to ne bi razumelo kot jugoslovansko identificiranje z zahodnonemškim stališčem do ponovne združitve Nemčije. Pogajalci so tako pripravili tri dokumente:

- predlog skupne izjave ob obnovi diplomatskih odnosov,
- predlog izjave govorca zahodnonemške vlade ob objavi ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov in
- komunike o tem dogodku.

Zadnja dva je pripravila nemška stran. Predlog skupne izjave, oblikovan 24./25. januarja 1968, se je od jugoslovanskega predloga z dne 23. januarja 1968 ločil le po nekaterih drobnih tehničnih, vsebinsko nepomembnih korekturah.⁶⁸ V izjavi bonške vlade pa so med drugim zapisali tisto, kar jugoslovanska vlada ni hotela oz. mogla sprejeti: »Politika zvezne vlade je usmerjena k pravičnemu in trajnemu mirovnemu redu v Evropi. Zvezna vlada je prepričana, da ta korak, za katerega se je odločila, ohranjuje svoja znana politična načela, ne bo otežil politike popuščanja in procesa ozdravitve v Evropi. Nasprotno upa, da bo preostali svet še naprej podpiral ZRN v njenih prizadevanjih za mirno premagovanje evropske in nemške delitve.«⁶⁹

Predlog komunikeja pa je bil le nekajvrstičen, opremljen samo z osnovnimi podatki o tem, od kdaj do kdaj so pogajanja trajala, kdo jih je vodil, ter z informacijo, da bosta vodji delegacij o rezultatih pogajanj seznanili svoji vladi, ki si pridržujeta pravico o nadaljnjih odločitvah.⁷⁰

V prepričevanju nemške strani, da bi v obnovitvene dokumente vnesla svoja stališča do rešitve nemškega vprašanja, in v zavračanju njenih argumentov s strani jugoslovanske delegacije so potekala tudi vsa nadaljnja nekajdnevna pogajanja v Parizu. Ruete je 25. januarja 1968 poročal v Bonn, da ni mogel prepričati jugoslovanske strani in da je bilo formuliranje izjave dolgotrajno in težavno. Prosil je Bonn, naj izjavo presojuje s te plati. Operativno tehnično pa so sta se obe strani dogovorili, da bosta, ko bo besedilo skupne izjave dokončno usklajeno, obe vladi prosili za soglasje k izjavi. Ko bo iz Bonna in Beograda prišlo soglasje, bosta vodji delegacij skupno izjavo tudi parafirala. Poleg tega pa sta se tudi sporazumeli, da bosta v skupni zabeležki opredelili postopek o nadaljnjem postopku s parafirano izjavo. Obe strani sta tako že 25. januarja 1968 zaprosili svoji vladi, da dasta soglasje k skupni izjavi.⁷¹

Zapletlo pa se ni pri soglasju o skupni izjavi, temveč pri soglasju o besedilu možnega komentarja ob objavi ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov, ki sta jih medtem pripravili obe strani. Nemška stran je namreč predlagala, da bi obe

⁶⁸ Prav tam, str. 88.

⁶⁹ Prav tam, str. 89.

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Prav tam, Dokument 30, str. 90–91.

vлади dali soglasje tudi k obema besediloma komentarjev. Perišič je, tudi zato ker je dobil taka navodila iz Beograda, na tem mestu pogajanja dramatično zaostрил. Nemški strani je sporočil, da v kolikor bonška vlada soglasje k komentarju postavlja kot *conditio sine qua non*, čas za ponovno vzpostavitev diplomatskih odnosov očitno še ni zrel. Dejal je: »Če nemška stran nima zaupanja, da bo jugoslovanska vlada sprejela za ZRN neškodljivo izjavo, bi lahko jugoslovanska vlada pogajanja o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov štela za brez smisla.«⁷² Nemška stran je jugoslovansko dramatisiranje takoj želela pomiriti. Ruete je Perišiču zagotavljal, da ne gre za vprašanje zaupanja, temveč za vprašanje formuliranja. Poudaril je, da nemška vlada v celoti zaupa jugoslovanski, da ta ne bo objavljala nikakršnih izjav, ki bi bile za nemško vlado nesprejemljive. Predlagal je le, da se iz jugoslovanskega osnutka komentarja – ta je bil zagotovo napisan z dobrim namenom, je poudarjal Ruete – črta zadnji stavek, ki se nemški strani zdi nesprejemljiv. Obe strani naj bi se namreč dogovorili, da v komentarje ne bodo vnašali vsebin, ki bi govorile o načrtovanju prihodnje politike. Omenjanje takih namer bi namreč nemški strani prineslo notranjepolitične težave. Sočasno pa je tudi on zaostрил pogajanja, saj je jugoslovanskemu predstavniku Perišiču očital, da je požrl besedo in da je popolnoma spremenil pogajalsko politiko, saj je bilo dogovorjeno, da nemška stran lahko v komentarju načne vsa vprašanja »Nemške politike/Deutschlandpolitik« od »Alleinvertragsanspruch« do berlinskega vprašanja in da jugoslovanska stran na to ne bo reagirala. Še enkrat je zatrdil, da ima nemška stran polno zaupanje do jugoslovanske strani, da pa je razumljiva želja zveznega kanclerja, da bi rad, v izogib mogočim težavam, vedel, kaj bo izjavila jugoslovanska vlada.⁷³

Ta se je 26. januarja odzvala zelo ostro. Jugoslovanski državni sekretar v zunanjem ministrstvu Mišo Pavičević, ki je zastopal odsotnega zunanjega ministra, je namreč v pogovorih s ameriškim in francoskim veleposlanikom v Beogradu izjavil, da je nad dvodnevni pogajanj v Parizu zaradi prej omenjenega »spora« »zelo nezadovoljen in razočaran«. Za tako stanje je seveda krivil nemško stran, izrečene besede pa so bile prek obeh veleposlanikov namenjene Bonnu.⁷⁴

Državni sekretar Pavičević je očitno sodil v krog tistih jugoslovanskih diplomatov, ki so bili do ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov z ZRN zelo zadržani, če ji niso kar nasprotovali. Na dan začetka pogajanj v Parizu je namreč nemški diplomatski predstavnik na francoskem veleposlaništvu v Beogradu Loeck poročal v Bonn o kratkem srečanju najvišjih romunskih politikov, ki so se na poti v Rim 22. januarja 1968 za eno uro ustavili na beograjskem kolodvoru. V

⁷² Prav tam, Dokument 31, str. 95.

⁷³ Prav tam, str. 96.

⁷⁴ PAAA, B/150, Botschaftsrat Loeck, Belgrad an Staatssekretär Duckowitz, Nr. 38, Äusserungen des Staatssekretärs im jugoslawischen Aussenministerium, Pavičević gegenüber dem amerikanischen und dem französischen Botschafter über den Stand der Beziehungen zur Bundesrepublik, 26. 1. 1968, str. 1–2.

salonskem vagonu jih je pozdravil italijanski odpravnik poslov, ki pa sta ga romunski predsednik vlade Maurer in zunanji minister Mănescu zadržala na pogovoru z jugoslovanskimi politikami Kirom Gligorovom in Mišom Pavićevićem. Italijanski poslanik je o pogovoru med Pavićevićem in Mănescujem, ki je potekal v francoščini, poročal tudi predstavniku bonske vlade v Beogradu Loecku. Razlog za to je bil, da sta se sogovornika pogovarjala tudi o bližnjih pogajanjih o obnovi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in ZRN. Ali točneje, Pavićević je odgovarjal na Mănescujevo vprašanje kaj meni o predstojećih pogajanjih o obnovi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in ZRN. Sam je bil namreč trdno prepričan, da bo v Parizu na vsak način prišlo do pozitivnega rezultata. Pavićević naj bi mu, tako je poročal Loeck, odgovoril zelo zadržano. Ponovil in poudaril je jugoslovansko stališče, da si Jugoslavija ne pusti postavljati nobenih pogojev, kakor jih tudi sama ne postavlja. Po jugoslovanskem mnenju naj bi jugoslovanska država ne potrebovala nobenih pogovorov o obnovi diplomatskih odnosov. Romune je prepričeval, da naj bi jugoslovanska delegacija odšla v Pariz izključno na nemško željo. Na nemški strani naj bi zato bilo, da izrazi svoje predstave o modalitetah obnove diplomatskih odnosov. Italijanskemu diplomatu pa je ob tej priložnosti menda namenil besede, da bi bilo bolje če bi pogajanja propadla, če se bo Nemčija držala svoj dotedanjih stališč. Vzpostavitev diplomatskih odnosov pod nemškimi pogoji bi po njegovem mnenju postavila nemško-jugoslovanske odnose nazaj na točko, ki bi bila daleč pod stanjem obstojećih odnosov. Mănescu ni delil Pavićevićevega mnenja, temveč je jugoslovanske sogovornike vzpodbujal naj ne popustijo pod vzhodnonemškim pritiskom, in zatrjeval, da je v splošnem interesu priti do sodelovanja med Vzhodno in Zahodno Evropo. Poudaril je, da je to namen bonske vladajoče koalicije, ki ga je vredno podpreti. Če bi ti naporji bili zaman, bi s tem v ZRN le pomagali »reakcionarnim silam«, je še svaril Mănescu.⁷⁵

Toda kot je pri resnih diplomatskih pogajanjih v navadi, se je ta vihar kmalu polegel. Perišić je v teku nadaljnjih pogajanj pokazal razumevanje, da nemška stran želi črtanje zadnjega stavka jugoslovanskega komentarja. Potrdil je, da se bo za to zavzel pri jugoslovanski vladi, ki pa je ne bi rad silil, da se odloči prek vikenda, saj mora imeti mir in čas za premislek. Predlagal je kompromis, po katerem naj bi v soboto, 27. januarja 1968, oba vodja delegacij parafirala skupno izjavo in zabeležko. Do objave skupne izjave bi imeli obe vladi čas da se uskladita. Ruete se je jasnemu odgovoru na kompromisni predlog jugoslovanske strani diplomatsko izognil, saj je odgovoril, da se mora o tem posvetovati z svojo vlado, ki pa bo zagotovo želela stvar razrešiti hitro – predvideni datum objave skupne izjave je bil sredo, 31. januarja 1968 – ter skupaj s komentarji. Pomirjujoče pa je Perišiću še enkrat zatrdil, da zapleta ni treba dramtizirati, saj na obeh straneh obstoja resna namera obnoviti diplomatske odnose. Črtanje zadnjega stavka jugoslovanskega komentarja je označil kot

⁷⁵ Prav tam, Telegram des BR Loeck an SS Duckowitz, 23. 1. 1968, str. 1–2.

vzporedno vprašanje, njegova izpeljava pa bi zelo hitro pripeljala do poenotenja glede komentarjev. Sočasno je sogovornika prepričeval, da željo po soglasju sploh ni treba imenovati soglasje, temveč izmenjavo informacij. Prepričan je bil, da je izid tega zapleta v mnogočem odvisen od načina poročanja vladama. Zavzel se je za to, da se tega konflikta/polemike ne razpihuje in se z pametnim poročanjem vladi prispeva k prebroditvi težav. Perišić je sprejel pomirljivi ton Ruetejeve razprave in pogajanja, tako poročajo nemški viri, so se spet odvijala v bolj sproščenem ozračju. Oba vodja delegacij sta se dogovorila, da se istega dne, 27. januarja 1968, ob 13,00 uri slišita po telefonu in se informirata o navodilih, ki sta jih dobila od vlad.⁷⁶

Po premisleku o možnih različicah rešitve zapleta je dr. Ruete predlagal svoji vladi: »Predlagam, da najprej poskušamo uveljaviti za nas sprejemljivo spremembo jugoslovanskega komentarja. Če bi se pokazalo, da je to do sobote nemogoče uveljaviti, sprejmimo jugoslovanski kompromisni predlog. Mislim, da bi sprejem tega predloga imel tudi, kar zadeva ozračje, ugoden učinek. Verjetno Jugoslovani tega ne bi ocenjevali kot šibkost, temveč bi jo tolmačili kot spravljalivost. To bi odprlo možnost, da bi povsem v miru besedo »soglasje« zamenjali z izrazom »obojestransko informacijo«, ki je bližji drugi strani.« Na tako interpretacijo izmenjave komentarjev je namreč Perišić pristal že 27. januarja na pogovoru na štiri oči z Rueterjem, ki je po nemški oceni potekal v mnogo boljšem ozračju.⁷⁷

Kljub temu je dr. Perišić novo obliko jugoslovanskega komentarja predložil šele v nedeljo, 28. januarja 1968. Razlog za to je bila nova oblika nemškega komentarja. Spornega stavka v jugoslovanskem komentarju sicer ni bilo, je pa zato v besedilo – glede na to, da so bila v novem nemškem komentarju poudarjena zahodnonemška načela reševanja nemškega vprašanja (Hallsteinova doktrina, »Alleinvertretungsanspruch«) – bila vnesena formulacija jugoslovanskega stališča, do reševanja nemškega vprašanja: »Upoštevaajoč njena znana načela do evropske politike, vključujoč nemško vprašanje (priznanje NDR, op. p.), je Vlada SFRJ mnenja, da bo obnovitev diplomatskih odnosov z ZRN močno olajšala uspešno sodelovanje kakor tudi rešitev bilateralnih vprašanj (v prvi vrsti vprašanje odškodnin za žrtve nacizma v drugi svetovni vojni, op. p.).«⁷⁸ Pogajanja so se spet zdela v nevarnosti. Toda v ponedeljek, 29. januarja 1968, je Bonn upošteval predlog Rueteja, češ da naj vlada pristane na to, da se v obeh komentarjih črtajo deli, ki govorijo o nemškem vprašanju, jugoslovanski komentar pa naj ne bi vseboval tudi formulacije, v kateri je govor o programiranju prihodnje politike.⁷⁹ Tako je tudi bilo.

⁷⁶ Prav tam, str. 97.

⁷⁷ Prav tam, str. 98–99 in PAAA, B 150/1968, MR Ruete z.Z. Paris, an Staatssekretär Duckowitz, Nr. 216, Gespräch mit dem jugoslawischen Delegationsleiter Perišić, Wiederaufnahme diplomatischer Beziehungen, 27. 1. 1968, str. 1–3.

⁷⁸ Prav tam, str. 98, op. 9.

⁷⁹ Prav tam, str. 99, op. 11.

Obe strani sta se vendarle dogovorili in 30. januarja 1968 popoldne so bili vsi načrtovani dokumenti parafirani in izmenjani:

- »Skupna zabeležka med delegacijo Vlade Socialistične federativne republike Jugoslavije na čelu z načelnikom uprave v Državnem sekretariatu za zunanje zadeve dr. Zvonkom Perišićem in delegacijo Vlade Zvezne republike Nemčije na čelu z direktorjem v Ministrstvu za zunanje zadeve dr. Hansom Rueterjem« s priložo »Skupna izjava o obnovi diplomatskih odnosov med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Zvezno republiko Nemčijo«,
- separadni izjavi obeh vlad o tem dogodku ter
- komunike za javnost.

Dogovorjeno je bilo, da bosta obe državi objavili Skupno izjavo v sredo, 31. januarja 1968, ob 12,00 uri.⁸⁰ Ob parafiranju pa sta imela ob šefa delegacij tudi priložnost za politične pogovore. Perišić je Rueteja vprašal, ali bi zunanji minister Willy Brandt sprejel vabilo za obisk v Jugoslaviji. Ruete pa je Perišiću odgovoril, da bi minister Brandt vabilo dobro sprejel in bi ga lahko poleti tudi uresničil. Načela sta tudi vrsto drugih dvostranskih in mednarodnih vprašanj, ki vsa kažejo na večino glavnih razlogov za to, da je bilo obema stranema toliko do obnovitve diplomatskih odnosov. Ruete sogovornika zlasti spraševal o jugoslovanskem vplivu na nevtralne/neuvrščene države oz. o tem, ali bi bila Jugoslavija pripravljena na te države vplivati v smislu zahodnonemškega stališča do reševanja nemškega vprašanja (tj. nepriznavanja NDR). Perišić pa mu je odgovarjal, da na zadevno stališče drugih držav Jugoslavija ne more vplivati, obenem pa je zagotavljal, da naj s strani teh držav (posebej od arabskega sveta) ZRN ne pričakuje nobenih presenečenj in težav. Ruete se je nadalje želel informirati o jugoslovanskem stališču do vzhodnoevropskih držav, zlasti do nove vlade (Dubček) na Češkoslovaškem. Perišića pa so zanimala vprašanja, kot so položaj jugoslovanskih »gastarbajterjev« in reševanje problematike Jugoslaviji sovražne politične emigracije. Predlagal je še, da bi se po vzpostavitvi diplomatskih odnosov, podobno kot je bil to primer s francosko vlado, začela posvetovanja na ravni ministerialnih direktorjev, na katerih bi obravnavali tako dvostranska, kot tudi mednarodna vprašanja.⁸¹

Uresničenje pariških dogovorov

Ko preberemo končne izdelke sedemdnevni trdih in zapletenih pogajanj, ni povsem jasno, zakaj so ta bila taka. Besedila so namreč skopa in asketska, dopuščajo kaj malo interpretacij smisla zapisanih besed. Vsi dokumenti so kratki in jasni. Njihova vsebina pa nam govori, da sta obe strani dosegli načrtovano – stopili sta na pot nove politike sodelovanja med Vzhodom in Za-

⁸⁰ PAAA, B 150/1968, MD Ruete, z.Z. Paris, an BM Brandt, Nr. 229, Verhandlungen mit jugoslawischer Delegation über die Wiederaufnahme diplo. Beziehungen, 30. 1. 68, str. 1.

⁸¹ Prav tam, str. 2–3.

hodom. Morda se je tehtnica merjenja uspeha na pogajanjih vendarle malo nagnila na jugoslovansko stran, saj iz sprejetih dokumentov ni mogoče jasno razbrati, da je bila oz. da je nemška politika vztrajanja na načelih Hallsteinove doktrine in »Alleinvertretungsanspruch« mednarodnopolitično gledano uspešna. Že sama ponovna navezava diplomatskih odnosov z državo, s katero je pred desetimi leti odmevno prekinila diplomatske odnose po načelih Hallsteinove doktrine in »Alleinvertretungsanspruch« zaradi jugoslovanskega priznanje NDR, je pomenila odmik od take politike v smeri nove »Ostpolitik«. Jugoslavija je s ponovno navezavo diplomatskih odnosov dobila nekakšno priznanje o pravilnosti njene politike do nemškega vprašanja oziroma do obstoja dveh nemških držav, pomembnejše od tega pa je bilo dejstvo, si je na ta način na široko odprla vrata za gospodarsko sodelovanje v ZRN in za njeno gospodarsko-finančno pomoč. ZRN pa je vnovična navezava diplomatskih odnosov zagotovo koristila na notranjepolitičnem področju, saj si je »Ostpolitik« komaj utirala pot in stara politika do nemškega vprašanja še ni bila »pozabljena« ali povsem zavržena. Skozi to prizmo je vredno ocenjevati tudi nemški milejši oziroma popustljivejši pogajalski pristop, posebej ko je šlo za odnos do nemškega vprašanja. Očitno predvsem zaradi notranjepolitičnih razmer, v katerih je bilo treba uresničiti »Ostpolitik«, je bilo ZRN pomembnejše od jugoslovanskega priznanja nemških stališč do reševanje nemškega vprašanja dejstvo, da s ponovno navezavo diplomatskih odnosov z Jugoslavijo v praksi uresničujejo novo politiko do vzhodnih, komunističnih držav in uveljavljajo politiko miroljubnega sodelovanja. Čeprav je ZRN že leta 1967 znova navezala diplomatske stike z Romunijo, je namreč obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo zaradi mednarodnega pomena in vloge le-te (voditeljica neuvrščene gibanja, upornica v komunističnem taboru, ki ga je vodila SZ, nosilka odstopanja od sovjetskega modela socializma ...) ter njene politike miroljubnega sobivanja in popuščanja napetosti v svetu – ki je bila blizu »Ostpolitik« – imela povsem drugačno, večjo politično težo. Za zahodnonemško politiko je zato Jugoslavija vedno pomenila nekakšen »poseben primer«/»Sonderfall«. Obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo je bila pravzaprav prvi resni korak ZRN k približevanju najpomembnejšim vzhodnoevropskim državam, kot sta bili SZ in Poljska.

Najpomembnejši od v Parizu parafiranih dokumentov je bila Skupna za-
beležka:

Vertraulich

Gemeinsame Niederschrift

Zwischen einer Delegation der Regierung der
Bundesrepublik Deutschland unter Leitung von
Ministerialdirektor Dr. Hans R u e t e
und

einer Delegation der Regierung der
Sozialistischen Föderativen Republik
Jugoslawien unter Leitung von
Ministerialdirektor Dr. Zvonko P e r i š i ć

wurden in der Zeit vom 23. bis zum 29. Januar 1968 in
Paris Besprechungen über die Wiederaufnahme der diplo-
matischen Beziehungen zwischen der Bundesrepublik
Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Repu-
blik Jugoslawien und die damit zusammenhängenden Fragen
geführt. Über den Verlauf dieser Besprechungen werden
die Delegationen ihren Regierungen berichten.

Der dieser Niederschrift als Anlage beigefügte,
von den beiden Delegationen ausgearbeitete Text einer
Gemeinsamen Erklärung über die Wiederaufnahme der diplo-
matischen Beziehungen zwischen der Bundesrepublik
Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Republik
Jugoslawien ist von den Delegationsleitern paraphiert
worden. Es besteht Einverständnis darüber, daß die
Gemeinsame Erklärung gleichzeitig in Bonn und in Belgrad
veröffentlicht werden soll, sobald jede der beiden Re-
gierungen der Aufnahme der diplomatischen Beziehungen
zugestimmt hat. Die beiden Regierungen werden einander
ihre Zustimmung mitteilen und sich über den genauen
Zeitpunkt der Veröffentlichung der Gemeinsamen Erklärung
verständigen.

- 2 -

- 2 -

Jede der beiden Regierungen wird ihre Schutzmacht über die beabsichtigten Schritte unterrichten.

Nach der Veröffentlichung der Gemeinsamen Erklärung werden beide Regierungen so bald wie möglich alle Maßnahmen treffen, die zur Umwandlung der bei den Schutzmachtvertretungen bestehenden Arbeitsstäbe in diplomatische Vertretungen und zur Bestellung von Geschäftsträgern ad interim erforderlich sind. Es besteht Einverständnis darüber, daß die Mitglieder der Arbeitsstäbe in der Zwischenzeit entsprechend der bisherigen Praxis direkten Zugang zu den Außenministerien haben.

Geschehen zu Paris am 29. Januar 1968
in vier Urschriften

Aluf

Zvonimir Perić

8 10:21

Skupna zabeležka (Vir: PAAA, Berlin.)

»Skupna zabeležka

Med delegacijo Vlade Socialistične Federativne Republike Jugoslavije na čelu z načelnikom uprave v Državnem sekretariatu za zunanje zadeve dr. Zvonkom Perišićem

in

delegacijo Vlade Zvezne republike Nemčije na čelu z direktorjem v Ministrstvu za zunanje zadeve dr. Hansom Ruetejem,

so se v času od 23. 1. do 29. 1. 1968 v Parizu odvijali pogovori o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Socialistično Federativno Republiko Jugoslavijo in Zvezno Republiko Nemčijo ter o vprašanjih, ki so s tem povezana. Delegaciji bosta o poteku pogovorov informirali svoji vladi.

Šefa delegacij sta parafirala Skupno izjavo o obnovi diplomatskih odnosov med Socialistično Federativno Republiko Jugoslavijo in Zvezno Republiko Nemčijo, ki sta jo izdelali delegaciji in je priloga te Zabeležke. Delegaciji sta se dogovorili, da se Skupna izjava objavi sočasno v Beogradu in Bonnu, kakor hitro se bosta obe vladi dogovorili za vzpostavitev diplomatskih odnosov. Vladi se bosta o tem vzajemno obvestili in se sporazumeli o času objave Skupne izjave.

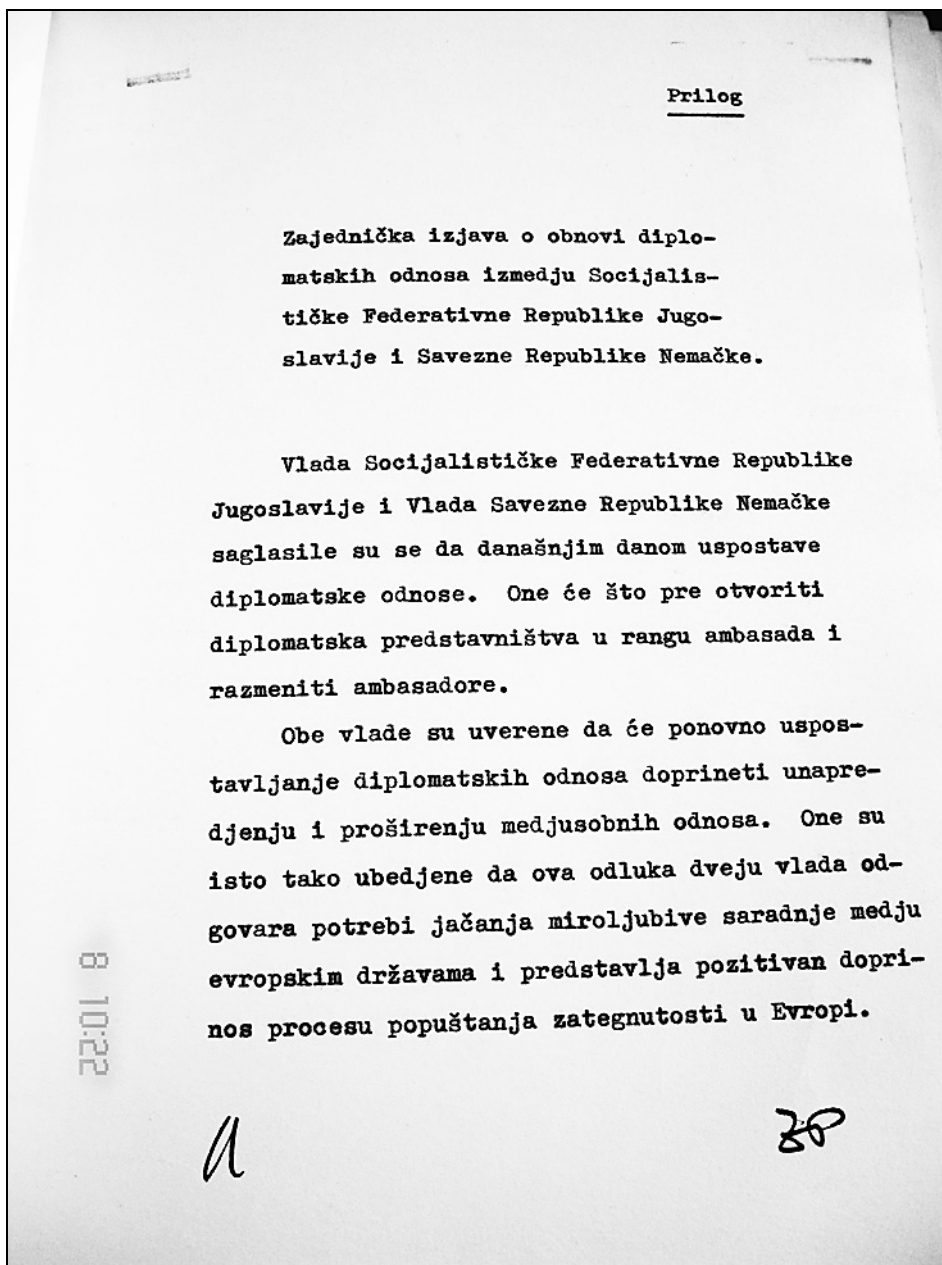
Vsaka vlada bo obvestila svojo silo zaščitnico o korakih, ki jih namerava storiti.

Po objavi Skupne izjave, bosta vladi čim prej sprejeti ukrepe za spremembo v predstavništvih sil zaščitnic obstoječih Uradov in da se imenujejo odpravniki poslom ad interim. Obe strani soglašata, da bodo člani uradov lahko medtem v skladu s sedanjo prakso neposredno povezani z Ministrstvom za zunanje zadeve.

Pripravljeno v Parizu 29. januarja 1968 v štirih izvornikih«. ⁸²

»Skupni zabeležki« priložena »Skupna izjava« se je glasila:

⁸² Politisches Archiv des Auussen Amtes (dalje: PAAA), Bestand (dalje: B) 42, Laufende. Nummer (dalje: Lfd. Nr.), 1004.

Skupna izjava (Vir: PAAA, Berlin.)

Pozdravljajući obnovu diplomatskih odnosa sa Saveznom Republikom Nemačkom, Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije gleda u tome primenu svoje politike razvijanja medjunarodne saradnje u skladu sa načelima miroljubive koegzistencije.

Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ostajući na svojim deklarisanim principima evropske politike, smatra da će obnova diplomatskih odnosa sa Saveznom Republikom Nemačkom olakšati uspešnu saradnju, kao i unapredjenje uzajamnih odnosa.

RP.

8 10:23

Izjava jugoslovanske vlade (Vir: PAAA, Berlin.)

»Skupna izjava o obnovi diplomatskih odnosov med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Zvezno republiko Nemčijo

Vladi Socialistične Federativne Republike Jugoslavije in Zvezne Republike Nemčije sta se dogovorili, da z današnjim dnem vzpostavita diplomatske odnose. Čim prej bosta odprli diplomatska predstavništva v rangu veleposlaništev in izmenjali veleposlanike. Obe vladi sta prepričani, da bo ponovno vzpostavljanje diplomatskih odnosov prispevalo k napredku in razširitvi medsebojnih odnosov. Prav tako sta prepričani, da odločitev obeh vlad ustreza krepitvi potrebe po miroljubnem sodelovanju med evropskimi državami in predstavlja pozitiven prispevek procesu popuščanja napetosti v Evropi.«⁸³

Izjavi jugoslovanske in nemške vlade, katerih formuliranje je skoraj zaustavilo pogajanja o obnovi diplomatskih odnosov, pa se glasita:

Jugoslovanska izjava:

»Pozdravljajoč obnovo diplomatskih odnosov z Zvezno Republiko Nemčijo, Vlada Socialistične Federativne Republike Jugoslavije, vidi v tem uresničenje svoje politike mednarodnega sodelovanja v skladu z načeli miroljubne koeksistence.

Vlada Socialistične Federativne Republike Jugoslavije, ostajajoč na svojih deklariranih načelih evropske politike, smatra, da bo obnova diplomatskih odnosov s Zvezno Republiko Nemčijo olajšala uspešno sodelovanje in napredek vzajemnih odnosov.«⁸⁴

Nemška izjava:

»Zveza vlada pozdravlja uspešen zaključek nemško-jugoslovanskih pogovorov o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov.

Politike Zvezne vlade je usmerjena k pravičnem in mirnem redu v Evropi. Tudi ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov z Jugoslavijo služi temu cilju. Zvezna vlada je predstavila svoje pravno stališče in načela svoje politike o takšnem mirnem redu v izjavi vlade z dne 13. decembra 1966. Zvezna vlada je prepričana, da bodo tudi ostale države sveta tudi naprej podpirale te napore Zvezne Republike Nemčije.«⁸⁵

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Prav tam.

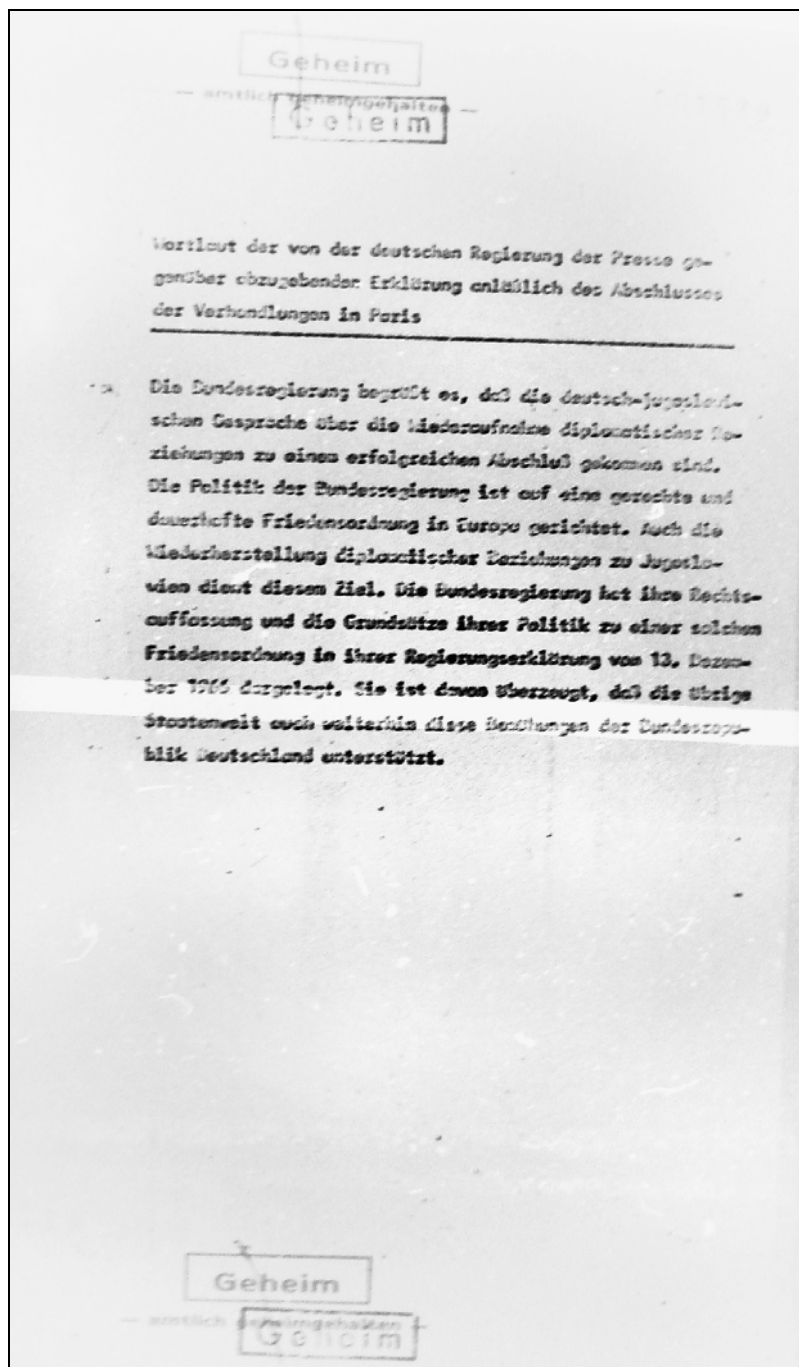
⁸⁵ Prav tam.

Jugoslavenske izjave o obnovi diplomatskih odnosa

Izjava Savezne vlade u vezi sa objavljivanjem zajedničke izjave o ponovnom uspostavljanju diplomatskih odnosa između Savezne Republike Nemačke i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Savezna vlada pozdravlja uspešni završetak nemačko-jugoslovenskih razgovora o ponovnom uspostavljanju diplomatskih odnosa.

Politika Savezne vlade je usmerena na pravični i trajni mirni poredak u Evropi. I ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Jugoslavijom služi ovom cilju. Savezna vlada je izložila svoje pravno stanovište i principe svoje politike o jednom takvom mirnom poredku u izjavi Vlade od 13. decembra 1966. Savezna vlada je uverena da će ostale države sveta i dalje podržavati ove napore Savezne Republike Nemačke.

Prevod in izvornik izjave nemške vlade (Vir: PAAA, Berlin.)

Komunike je bil le kratka informacija o tem, da so pogovori sploh bili:

K O M U N I K E

Od 23. do 29. januara 1968. vodjeni su razgovori u Parizu između Delegacije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na čelu sa načelnikom uprave u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove, dr Zvonkom Perišićem i Delegacije Savezne Republike Nemačke na čelu sa direktorom u Ministarstvu inostranih poslova, dr Hans Ruete-om. Razgovori su vodjeni u cilju razmatranja svih pitanja u vezi sa obnovom diplomatskih odnosa. Šefovi delegacija će o rezultatima razgovora obavestiti svoje vlade koje će doneti daljne odluke.

A

20

8 10:23

NATIONALE BOTSCHAFT
PARIS

K o m m u n i q u é

Vom 23.1.1968 bis zum 29.1.1968 fanden in Paris Besprechungen zwischen einer Delegation der Bundesrepublik Deutschland unter Leitung von Ministerialdirektor Dr. Hans RÜSTE und einer Delegation der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien unter Leitung von Ministerialdirektor Dr. Zvonko PERIŠIĆ statt. Die Besprechungen dienten der Erörterung aller mit einer Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zusammenhängenden Fragen. Über das Ergebnis der Besprechungen werden die Delegationsleiter ihren Regierungen berichten, die die weiteren Entscheidungen treffen werden.

Paris, den 29.1.1968

Komunike o pogajanjih v Parizu (Vir: PAAA, Berlin.)

»Od 23. do 29. januarja 1968 so se v Parizu odvijali pogovori med delegacijo Socialistične Federativne Republike Jugoslavije na čelu z načelnikom uprave v Državnem sekretariatu za zunanje zadeve dr. Zvonkom Perišićem in delegacijo Zvezne Republike Nemčije na čelu z direktorjem v Ministrstvu za zunanje zadeve dr. Hansom Rueterjem. Pogovori so se odvijali s ciljem obravnavati vsa vprašanja v zvezi z obnovo diplomatskih odnosov. Šefa delegacij bosta o rezultatih pogovorov obvestila svoji vladi, ki bosta sprejeli nadaljnje sklepe.«⁸⁶

⁸⁶ Prav tam.

S parafiranjem teh dokumentov je bila ustvarjena podlaga za sklep vlad o obnovi diplomatskih odnosov. O sklepu po ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov je bomska vlada razpravljala naslednji dan po parafiranju omenjenih dokumentov, 30. januarja 1968. Ugotovljeno je bilo, da formulacija skupne izjave ustreza željam vlade in je zapisana v smislu nemške politike, ki je utemeljena na konceptu popuščanja napetosti v Evropi, kar obvezuje tudi jugoslovansko vlado. Prav tako je bil upoštevan nemški pogoj, da navezana diplomatskih odnosov ne pogojuje upravičenosti zahtev jugoslovanske strani po odškodnini za nacistične zločine (Wiedergutmachungansprüche) v času druge svetovne vojne, do berlinskega vprašanja pa da ima jugoslovanska vlada tako ali tako za nemško vlado neproblematično, sprejemljivo stališče. Zato naj bi zunanji minister predlagal vladi, da sprejme sklep o ponovni vzpostavitvi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo. Zunanji minister Willy Brandt je to storil na seji vlade 31. januarja 1968.⁸⁷

Jugoslovanski Zvezni izvršni svet pa je na seji istega dne sprejel enak sklep, torej da se diplomatski odnosi med državama obnovijo.⁸⁸ Jugoslovanski namestnik zunanjega ministra Miša Pavičević je sočasno obvestil švedsko veleposlanico, da je Jugoslavija zopet vzpostavila diplomatske odnose z ZRN, ter se je v imenu vlade zahvalil švedski vladi za uspešno zastopanje Jugoslavije in za zaščito njenih interesov v Bonnu.⁸⁹

Stvari so bile postavljene na svoje mesto in izmenjava diplomatov se je odvijala razmeroma hitro. Že 7. februarja je v Beograd prišla verbalna nota, s katero je bomska zunanje ministrstvo jugoslovanskemu zunanjemu ministrstvu sporočilo, da glede na to, da sta državi dne 31. januarja 1968 navezali diplomatske, nemška vlada s tem datumom »ad interim« postavlja vodjo predstavništva za zaščito nemških interesov pri francoskem veleposlništvu, svetnika veleposlanštva Wernerja Loecka, za nemškega odpravnika poslov. Hkrati so dotedanje zahodnonemško diplomatsko predstavništvo povzdignili na raven veleposlanštva.⁹⁰ Še pred uradno obnovo diplomatskih odnosov pa je jugoslovanska vlada z notama dne 28. novembra in 12. decembra 1967, očitno kot znak dobre volje, privolila, da se je zagrebški zahodnonemški konzulat 12. 12. 1967 preoblikoval v generalni konzulat. Nekaj dni zatem, 21. decembra 1967, pa so bolj po tiho v istem mestu odprli tudi generalni konzulat NDR.⁹¹

⁸⁷ Akten ... 1968 (1999), Dokument 31, str. 99, op. 11.

⁸⁸ Delo, 1. 2. 1968, str. 1.

⁸⁹ Prav tam.

⁹⁰ PAAA, B 42, Band 1004, Verbalnote, 7. 2. 1968.

⁹¹ Bonski diplomati (Loeck) so bili nad odprtjem generalnega konzulata NDR v Zagrebu nekoliko presenečeni, saj so jim jugoslovanski diplomati (Perišić) še 4. 11. 1967 zagotavljali, da o odprtju le tega ne vedo nič, vendar so ugotavljali, da so bile take izjave z jugoslovanske strani dane pred obiskom vzhodnonemškega zunanjega ministra Otta Winzerja v Beogradu. Odprtje generalnega konzulata NDR naj bi bilo po njihovem mnenju prav rezultat tega obiska. Prav tam, Vermerk, 19. 1. 1967

II A 5 - 82.01 94.13

V e r b a l n o t e

Das Auswärtige Amt beehrt sich, dem Staatssekretariat für Auswärtige Angelegenheiten der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien folgendes mitzuteilen:

↳ Nachdem die Bundesregierung und die jugoslawische Regierung am 31. Januar 1968 beschlossen haben, diplomatische Beziehungen zwischen beiden Staaten herzustellen, ist der Leiter des Deutschen Arbeitsstabes bei der für die Wahrnehmung der deutschen Interessen zuständigen Französischen Botschaft in Belgrad, Herr Botschafterrat Werner Loeck, mit Wirkung vom heutigen Tage zum Geschäftsträger ad interim bestellt worden.

Gleichzeitig mit der Bestellung des Geschäftsträgers ad interim wird der bisherige deutsche Arbeitsstab an der Französischen Botschaft in Belgrad in eine Botschaft der Bundesrepublik Deutschland umgewandelt. >

Das Auswärtige Amt benutzt diesen Anlaß, um das Staatssekretariat für Auswärtige Angelegenheiten der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien seiner ausgezeichneten Hochachtung zu versichern.

Bonn, den 7. Februar 1968

An das

Staatssekretariat für Auswärtige Angelegenheiten
der Sozialistischen Föderativen Republik
Jugoslawien

Verbalna nota bonske vlade o postavitvi odpravnika poslov zahodnonemškega veleposlaništva in o dvigu diplomatskega predstavništva na raven veleposlaništva. (Vir: PAAA.)

Verbalno noto je 7. februarja jugoslovanskemu poslaniku in vodji jugoslovanskega predstavništva pri švedskem veleposlaništvu Lučiću izročil nemški pogajalec, ministerialni direktor Ruete, ki pa je od jugoslovanskega kolega tudi izvedel, da bo istega dne in sočasno v Beogradu noto z enako vsebino prejel tudi nemški poslanik v Beogradu Loeck. Lučić in Ruete sta se še dogovorila, da bosta obe strani o tem istega dne ob 15.30 objavili izjavo: »Zvezna vlada in jugoslovanska vlada sta danes z izmenjavo not povzdignili svoji dosednji predstavništvu v Bonnu in Beogradu na raven veleposlaništev. Dosednji vodji predstavništev sta postala odpravnika poslov ...« Obe vladi sta se tudi zahvalili francoski in švedski vladi, pri katerih veleposlaništvih sta bili dobrih deset let v gosteh.⁹²

Nemška stran je z izbiro veleposlanika v Beogradu pohitela. Izbran je bil diplomat Peter Blachstein in ne odpravnik poslov Loeck. Jugoslavanska stran pa je že takoj na začetku dala vedeti, da bo z izbiro veleposlanika nekoliko zamujala, saj sta tako predsednik Tito kakor tudi zunanji minister Nikezić 7. februarja 1968 šele prišla z daljšega potovanja po Aziji in Afriki. O tem je Lučić obvestil Rueteja.⁹³ Zato pa so Jugoslovani, na presenečenje Nemcev, zelo pohiteli z izdajo agreementa za veleposlanika Blachsteina. Namesto v običajnih treh tednih so agreement izdali v pičlih dvanajstih dneh, po poslaniku Lučiću⁹⁴ pa Bonnu tudi sporočili, da pričakujejo skorajšnji prihod nemškega veleposlanika.⁹⁵

Nemški veleposlanik Peter Blachstein je 6. junija 1968 na Brionih ob navzočnosti nemških diplomatov Loecka, Weisla, Wagnerja in Mattesa ter jugoslovanskih predstavnikov Vladimirja Popovića (generalni sekretar predsednika republike) Jožeta Smoleta (prvi osebni sekretar predsednika) in šefa predsednikovega protokola Milutinovića predal poverilno pismo predsedniku SFRJ Josipu Brozu - Titu. Jugoslovanski zunanji minister Marko Nikezić zaradi drugi protokolarnih obveznosti (obisk britanskega zunanjega ministra Stewarta) ni bil navzoč, je pa na Brione poslal odličnega poznavalca »nemškega vprašanja«, podsekretarja v zunanjem ministrstvu in prvega jugoslovanskega poslanika v NDR, Mitjo Vošnjaka.⁹⁶ V kratkem govoru ob predaji poverilnice je veleposlanik Blachstein posebej poudaril pomen obnove diplomatskih odnosov med državama, kot pomembnega koraka, ki naj prispeva k uresničevanju politike miru in razumevanja. Podčrtal je, da bo navezava diplomatskih odnosov utrdila

⁹² Prav tam, Vermerk Ruete, 7. 2. 1968.

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ Vodja jugoslovanskih diplomatov pri švedskem veleposlaništvu v Bonnu (Leiter der Abteilung für die Wahrnehmung der jugoslawischen Interessen) poslanik Zvonko Lučić je svojo funkcijo nastopil novembra 1967. Prej je bil vodja uprave za Zahodno Evropo v beograjskem zunanjem ministrstvu. Na funkciji vodje diplomatov je ostal do 15. 8. 1968, ko je v Bonn prišel veleposlanik Rudi Čačinovič. Po drugi podatkih naj bi Čačinovič prišel v ZRN šele 30. 8. 1968, PAAA, B 42, Band 1005, Vermerk 8. 8. 1968.

⁹⁵ PAAA, B 42, Band 1004, Vermerk Kastl.

⁹⁶ Prav tam, Fernschreiben Blachstein, 7. 6. 1968, str. 1.

prepričanje, da se lahko samo s pripravljenostjo vseh držav Evrope presežejo nasprotja, ki sta jih povzročila vojna in povojni čas, ki se kažejo tudi v tragični delitvi Nemčije. Prepričan je bil, da je treba vzpostaviti ozračje zaupanja, sodelovanja in sprave v Evropi ter voditi politiko dobrega sosedstva.⁹⁷

Tito je veleposlanika zadržal na enournem pogovoru, ki ga je le-ta označil kot pogovor »v odprtem in prijateljskem ozračju«, šef jugoslovanskega protokola pa je veleposlaniku zagotavljal, da tako dolgega pogovora ob predaji akreditivov že leta ni doživel.⁹⁸ Pogovor Med veleposlanikom in Titom se je vrtel v prvi vrsti okoli gospodarskih vprašanj, tudi konkretnih gospodarskih projektov, kot je bil na primer nemško sodelovanje pri gradnji plinovoda in naftovoda v Jugoslaviji. Tito je načel še nekaj dvostranskih tem, kot je bila tista o ureditvi vprašanja jugoslovanskih »gastarbajterjev« s posebno bilateralno pogodbo, pa tudi multilateralne teme, kot sta bili jugoslovansko povezovanje z EGS, blokovska politika in njeno premoščanje, ter nekatera notranjepolitična vprašanja, kot so bili odnosi med pozicijo in opozicijo v ZRN ali majski (1968) protesti jugoslovanskih študentov. Tito se nemškega vprašanja ni dotaknil, je pa izrazil zaskrbljenost nad delovanjem in volilnim uspehom nove nacistične stranke (NPD). Zato pa je o nemškem vprašanju kratko spregovoril veleposlanik Blachstein. Načel ga je, ko sta govorila o blokovski politiki. Toda tudi takrat se ga je veleposlanik dotaknil le diplomatsko načelno, ne da bi se spuščal v podrobnosti. Ponovil je namreč le načela nemške »Ostpolitik«, kakor jo je najti v vladni izjavi kanclerja Kiesingerja z 13. decembra 1966.⁹⁹ Torej politike popuščanja napetosti in sodelovanja v Evropi, opuščanje politike uporabe sile, dodal pa je pomembno novost : »... ob upoštevanju danes obstoječih meja (v Evropi, op. p.), ki naj se jih ne dotika, dokler ne bo sklenjena mirovna pogodba /.../ Opozoril sem ga na številne predloge zvezne vlade za izboljšanje odnosov z drugim delom Nemčije in na nezanemarljive trgovinskopolitične olajšave, ki smo jih dali NDR ...«¹⁰⁰ Tito je ob koncu pogovora izrazil svoje izrazito zadovoljstvo nad izjavama nemškega zunanjega ministra in zvezne vlade o vprašanjih meja v Evropi, ki jih je omenil tudi veleposlanik Blachstein. Ni pa se odzval na »pritoževanje« nemškega veleposlanika, češ da se ne Sovjetska zveza ne Poljska ne zmenita za napore, ki jih vlaga bonska vlada, da bi izboljšala odnose s tema državama. Nasprotno, je zatrjeval veleposlanik, SZ okrepljeno izvaja kampanjo zoper nemško miroljubno politiko. Tito je pogovor sklenil optimistično, zaželel veleposlaniku uspešno delo kljub mnogim problemom, ki ga čakajo, in izrazil zadovoljstvo nad skorajšnjim srečanjem z zunanjim ministrom Brandtom.¹⁰¹ Prvi pomemben stik z jugoslovanskim političnim vrhom je

⁹⁷ Prav tam, Nastopni govor, 6. 6. 1968.

⁹⁸ Prav tam, Fernschreiben Blachstein, 7. 6. 1968, str. 1/2.

⁹⁹ Izjava vlade Kurta Georga Kiesingerja je bila objavljena kot posebni odtis (Sonderdruck) Bulletina des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, Nummer 1957/1966.

¹⁰⁰ PAAA, B 42, Band 1004, Fernschreiben Blachstein, 7. 6. 1968, str. 4.

¹⁰¹ Prav tam, str. 4–5.

bil za obe strani zagotovo vzpodbuden, čeprav zaradi mnogih nakopičenih problemov ni bilo pričakovati hitrih in za obe strani povsem zadovoljajočih rezultatov.

Tako kot je jugoslovanska stran že februarja 1968 obvestila Bonn, je bila odločitev o jugoslovanskem veleposlaniku v ZRN sprejeta kasneje kot nemška. Za prvega jugoslovanskega veleposlanika po obnovi diplomatskih odnosov je bil izbran slovenski diplomat Rudolf Čačinovič. V Bonn je prišel avgusta 1968, poverilno pismo nemškemu predsedniku dr. Heinrichu Lübckemu pa je oddal tri mesece za nemškim veleposlanikom v Beogradu, 4. septembra 1968. Ob tem je prišlo do rahlega zapleta, saj je bil nemški predsednik do 21. septembra 1968 uradno na dopustu. Predsednikov protokol pa se je tudi zato, ker so Jugoslovani tako pohiteli z agrementom in s predajo poverilnega pisma veleposlanika Blachsteina predsedniku Titu in ker so Jugoslovani vztrajali na čimprejšnji predaji poverilnega pisma, odložil, da lahko pride do predaje v času od 1. do 5. septembra 1968. Sicer poverilnega pisma ne bi mogel predati predsedniku osebno, temveč njegovem zastopniku, predsedniku Zveznega sveta (Bundesrat) Schützu. Nemška stran ni bila za tako možnost. Menili so, da bi na ta način Jugoslavijo po nepotrebnem izpostavljali pritisku Sovjetske zveze in njenih satelitov. Tako se je predsednik Lübcke samo za ta akt vrnil z dopusta in 4. septembra 1968 sprejel veleposlanika Čačinoviča. Torej je bila tudi v tem primeru Jugoslavija »Sonderfall«.¹⁰²

Predaja poverilnega pisma v Bonnu in pogovor po tem sicer nista trajala tako dolgo kot tista na Brionih, bila pa sta prav tako prisrčna in prijateljska. Čačinovič je svoj govor pripravil v nemškem jeziku, prav tako v nemščini se je odvijal tudi pogovor z nemškim predsednikom. V kratkem govoru ob predaji poverilnice je veleposlanik Čačinovič, potem ko je najprej spregovoril o nujnosti zavezanosti politiki miru, sprave in ne nasilja na svetu, dovolj neposredno načel eno najpomembnejših vprašanj, zaradi katerih je Jugoslavija tako želela znova navezati diplomatske stike z ZRN – o vprašanju odškodnine za nacistične zločine med vojno. Dejal je: »Prav tako želi (jugoslovanska politika, op. p.) kmalu tako v materialnem kot tudi v moralnem pogledu, premostiti vse posledice vojnih let na svetu kakor tudi v vseh bilateralnih odnosih Socialistične Federativne Republike Jugoslavije ... Ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov je ustvarila normalne pogoje, ki bodo postopoma omogočili rešitev vseh obstoječih problemov. K temu je veliko prispeval obisk vicekanclerja in zunanjega ministra, njegove ekselence, gospoda Willyja Brandta¹⁰³ ...«¹⁰⁴ Willy

¹⁰² PAAA, B 42, Band 1005, Vermerk 8. 8. 1968.

¹⁰³ Brandt je bil na obisku v Jugoslaviji le nekaj dni po predaji poverilnice nemškega veleposlanika med 12. in 15. 6. 1968. Obisk je moral zaradi zapletov okoli Berlina skrajšati za en dan. NDR je namreč za potovanje med Zahodno Nemčijo in Zahodnim Berlinom uvedla potne listine in vizume. Poleg tega so uvedli plačilo taks za prevoz blaga po železnici in po vodnih poteh. Ti ukrepi pa niso veljali za potovanja z letali, zaradi česar se je letalski promet z Zahodnim Berlinom močno povečal. Vse skupaj je tako vznemirilo prebivalce Zahodnega

Brandt je bil torej že na začetku obnovljenih diplomatskih odnosov karta, na katero je igrala Jugoslavija. Čačinovič pa je svoj nagovor sklenil z omembno druge pomembne teme, zaradi katere je bila normalizacija odnosov z ZRN za Jugoslavijo tako pomembna. Prenesel je namreč želje jugoslovanske vlade, da bi se poglobili in razširili tradicionalno dobri gospodarski odnosi med državama kakor tudi sodelovanje na področju sodobne tehnologije in organizacije gospodarstva. Jugoslovanska vlada se trudi, je povedal Čačinovič, da bi prišlo do vedno širše trgovinske izmenjave in sklenitve vseh zadevnih pogodb. Posebej je poudaril, da si jugoslovanska vlada zato želi uresničenja napovedanega razumevanja vlade ZRN v zvezi z rešitvijo problemov med Jugoslavijo in EGS. Na koncu se je dotaknil še problematike sodelovanja na področju znanosti in kulture, neposredno pa ni načel teme o »gastarbajterjih«, temveč se je zadovoljil le z željo, da bi se državljani obeh držav bolje spoznavali med seboj. S prošnjo predsedniku ZRN Lübckeju po podpori za izvajanje take politike in s predajo osebnih čestik Josipa Broza - Tita njemu osebno, vladi ZRN in vsem njenim državljanom je sklenil svoj nagovor.¹⁰⁵

Zahvalni nagovor prednika Lübckeja je bil krajši od veleposlanikovega. Značilno zanj pa je bilo, da niti z besedo ni omenil ne vprašanja odškodnin in ne gospodarskega sodelovanja. Poudaril je le željo po sodelovanju na znanstvenem in tehničnem področju, se zavzel za boljše spoznavanje državljanov obeh držav in le na zelo splošni ravni veleposlaniku zagotovil, da se bosta tako on kot zvezna vlada zavzemala za izboljšanje odnosov med državama. Največji del zahvale je posvetil promoviranju načel nemške »Ostpolitik«, politike miru in sodelovanja na svetu, odpovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih in razumevanju med vsemi državami neodvisno o njihove družbene ureditve. Vrnil je pozdrave predsedniku Titu, veleposlaniku pa izrazil prisrčno dobrodošlico.¹⁰⁶

Diplomatski odnosi na najvišji ravni so bili tako vzpostavljeni. Na formalni ravni sta državi prosili le še za dopolnitev konzularnih predstavništev, pri čemer je vodila Jugoslavija. Zaradi velikega števila »gastarbajterjev« je bilo zanj večje število konzularnih predstavništev nuja. Jugoslavija je tako že 2. julija

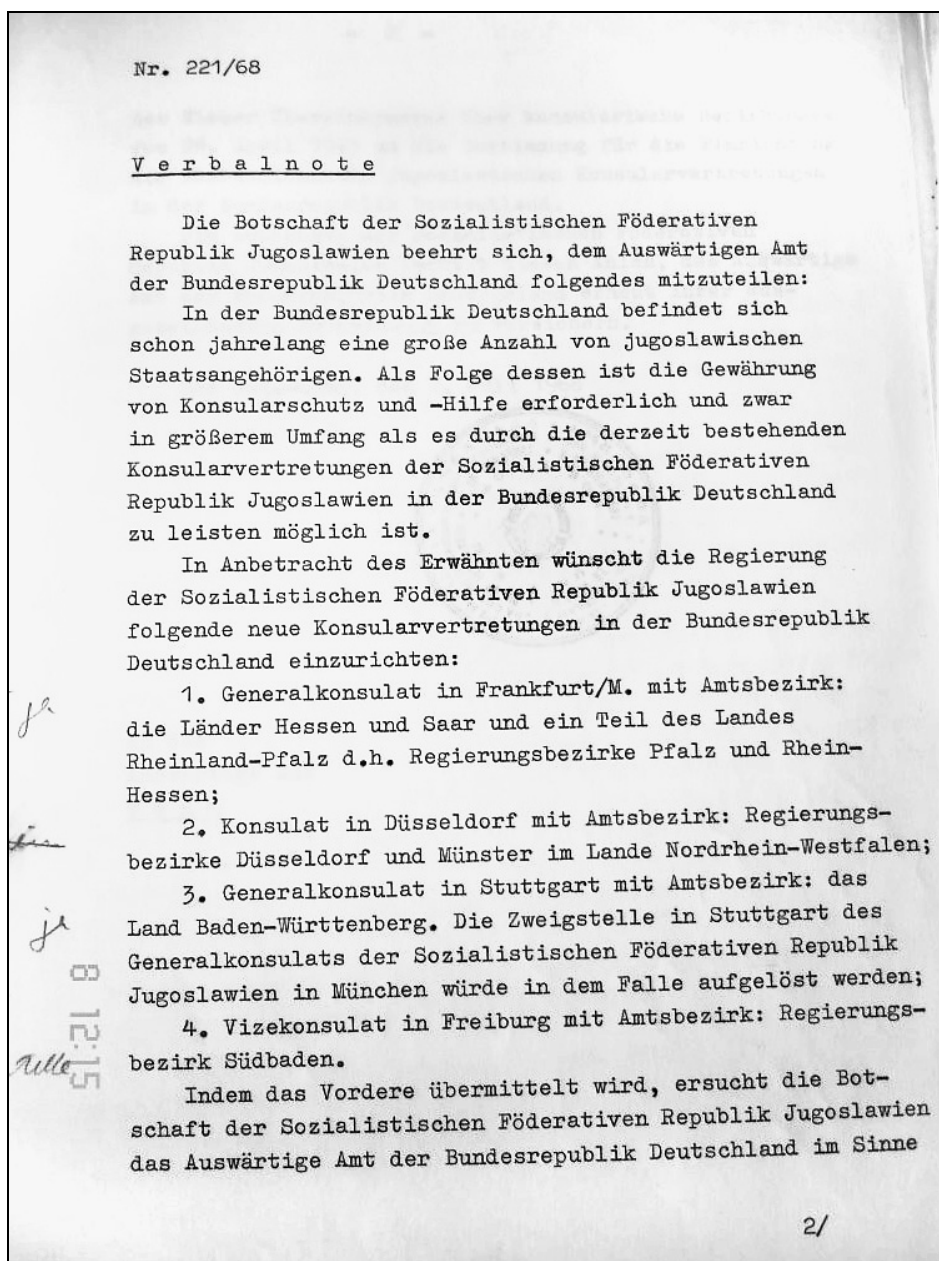
Berlina, da je v Zahodni Berlin nemudoma s posebnim ameriškim vojaškim letalom pripotoval kancler Kiesinger. Ko je Brandt za razpravo v parlamentu pripravil oceno tega obiska, je v njej izrazil zadovoljstvo nad njim. Takoj na začetku svoje ocene je namreč zapisal: »Obisk je bil uspešen. Dokazal je, da je bila obnova diplomatskih odnosov z Jugoslavijo smiselna in za nas koristna. Neposreden pogovor/stik z državo, ki v evropski politiki igra tako pomembno vlogo kot Jugoslavija, je za nas izjemno pomemben ...« Prav tam, Wertung der Jugoslawien-Reise des Herrn Bundesministers (12.–15. Juni 1968) str. 1; Delo, 14. junija 1968, Nikežičevi Pogovori s Brandtom in Ukrepi NDR udarec za zahodnoberlinske prebivalce, str. 1 in zadnja stran.

¹⁰⁴ Prav tam, Ansprache des Botschafters der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien, Herr Rudolf Čačinovič, anlässlich der Übergabe des Beglaubigungsschreibens, 4. 9. 1968.

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ Prav tam, Erwiderungsansprache des Herrn Bundespräsidenten aus Anlass der Übereichungsschreiben durch den Botschafter der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien, Herr Rudolf Čačinovič, 4. 9. 1968.

1968 zaprosila za otvoritev generalnih konzulatov v Frankfurtu na Maini in Stuttgartu, konzulata v Düsseldorfu in vicekonzulata v Freiburgu.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Prav tam, Verbalnote, 2. Juli 1968.

- 2 -

des Wiener Übereinkommens über konsularische Beziehungen vom 24. April 1963 um die Zustimmung für die Einrichtung der vorbezeichneten jugoslawischen Konsularvertretungen in der Bundesrepublik Deutschland.

Die Botschaft der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien benutzt diesen Anlaß, das Auswärtige Amt der Bundesrepublik Deutschland erneut ihrer ausgezeichneten Hochachtung zu versichern.

Bad Godesberg, den 2. Juli 1968

An das
Auswärtige Amt
B o n n

8 12:15

Verbalna nota jugoslovanskega veleposlaništva v Bonnu z dne 2. julija 1968 s prošnjo po oblikovanju novih konzularnih predstavništev v ZRN (Vir: PAAA.)

THE »OSTPOLITIK« OF WILLY BRANDT AND YUGOSLAVIA
1964–1974. THE RESTORATION OF DIPLOMATIC CONTACTS
BETWEEN FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY AND YUGOSLAVIA

SUMMARY

The following contribution focuses on the developments of Yugoslav foreign policy, related to one of the most prominent social-democratic politicians of modern times, Willy Brandt, in the time when he was the mayor of Berlin (Regierender Bürgermeister, 1957–1966), Minister of Foreign Affairs (1966–1969) and West German Federal Chancellor (1969–1974). In 1971 he received the Nobel Prize for Peace for his policy of reconciliation and cooperation between the East and West, dubbed »Ostpolitik«. In accordance with this policy, as well as before, the socialist Yugoslavia was always treated as a »special case« (Sonderfall) by the West German side. Even in the time when the diplomatic relations were severed (1957–1968) as a consequence of implementing the so-called »Hellstein Doctrine« (1957). In this time the interests of both countries were represented by the diplomatic representations of the Kingdom of Sweden in Bonn and of the Republic of France in Belgrade. The relations between the Federal Republic of Germany and Yugoslavia may have been cold at the diplomatic – political level and official contacts may have been nonexistent; however, cooperation in the economic field and everyday life went on. The West German policy in the beginning of 1960s by no means digressed from its orientation towards preventing the acknowledgement and influence of the German Democratic Republic in the world. In the mid-60s it can be discerned that tentative political attempts at re-establishing diplomatic contacts began on the West German as well as Yugoslav side. Therefore it is not strange that in the middle of May 1966 (already in the time of Ludwig Erhard's government), the West German State Secretary at the Ministry of Foreign Affairs, Karl Carstens, wrote a confidential dispatch to the representative of West German diplomacy at the French embassy in Belgrade, Hans Bock, stating his agreement with Bock's opinion that a dialogue between Carstens and the Yugoslav Minister of Foreign Affairs, Marko Nikezić, would be very useful. The discussion, intended to take place somewhere outside the Federal Republic of Germany and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, was to be just an exchange of opinions about certain questions.

The approximation of these countries took place gradually and carefully, away from the public eye. Already in January 1967, as Willy Brandt became the new Minister of Foreign Affairs in the government of Kurt Georg Kiesinger, Federal Republic of Germany started openly and officially discussing the possibilities of re-establishing diplomatic relations with Yugoslavia. The Federal Chancellor Kiesinger spoke about that at a press conference. In the end of 1967, diplomatic attempts already brought about clear decisions. Namely, in the

middle of December 1967 the West German government authorised the Minister of Foreign Affairs Brandt to initiate the negotiations in regard to the establishment of diplomatic relations with Yugoslavia. During these negotiations the German side had an important and exclusive reservation – not to acknowledge the Yugoslav demands in regard to the reparations for crimes committed during World War II (*Wiedergutmachung*), which had to be clearly emphasised to the Yugoslav side. The closing talks occurred in Paris, and on 31 January 1968 the diplomatic relations between the countries were re-established.

The renewed diplomatic relations were mostly Brandt's achievement. A completely new chapter of bilateral relations opened in 1969, when Brandt became the Federal Chancellor and began implementing his »*Ostpolitik*« policy, which he had already outlined as the mayor of Berlin in August 1964. Intense adjustments of mutual relations between West Germany and Yugoslavia started. Reparation for crimes (*Wiedergutmachung*), committed during World War II, remained the most important question during all this time. Another very important and unpleasant issue was the question of Yugoslav political emigration to the Federal Republic of Germany, and also the economic question of the so-called Yugoslav »*Gastarbeiter*« (migrant workers). Namely, this was also the time when Yugoslavia opened its borders to the economic emigration due to Yugoslav economic crisis, and the flow of this emigration was, for the most part, oriented precisely towards the Federal Republic of Germany. The most important bilateral question – »*Wiedergutmachung*« – was solved after numerous complications in 1973/1974, and the solution was based at the so-called Brioni Agreement between Tito and Brandt of 1973. At that time Yugoslavia received around a billion German Marks in various forms, also in the form of the so-called capital aid (*Kapitalhilfe*), which mostly did not go to the persons concerned, but was used »for the greater good«. Thus the issue of war reparations continues to have a political impact in Slovenia even today.